

จากชุมชนชานเมืองสู่ความเป็นเมืองทุนนิยม
กรณีศึกษา พื้นที่นนทบุรี¹

From the Suburb Communities to Capitalist Urbanism:
The Case Study of Nonthaburi Area

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. โสวัตรี ณ ถลาง
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

Assistant Professor, Sowatree Nathalang, Ph.D.
Faculty of Social Science, Kasetsart University

วันรับบทความ: 22 เมษายน 2562 (Received April 22, 2019)

วันแก้ไขบทความ: 21 มิถุนายน 2562 (Revised June 21, 2019)

วันตอบรับบทความ: 26 สิงหาคม 2562 (Accepted August 26, 2019)

บทคัดย่อ

ท่ามกลางยุคสมัยและสถานการณ์ปัจจุบันของการพัฒนาที่ให้ความสำคัญกับเมืองในฐานะศูนย์กลางการพัฒนาและตัวแทนของความทันสมัย พื้นที่ของเมืองทำหน้าที่สะท้อนวิถีชีวิตที่หลากหลายและเต็มไปด้วยเงื่อนไขใหม่ ๆ ที่ผู้คนในเมืองต้องปรับตัวตาม ในทางวิชาการ การศึกษาเรื่องเมืองจึงมีขอบเขตที่กว้างขวางมากและเชื่อมโยงกันในหลายมิติ รวมทั้งในทางมานุษยวิทยาด้วย การศึกษาเรื่องเมืองในฐานะพื้นที่ของการปฏิสัมพันธ์ที่แตกต่างหลากหลายของวัฒนธรรมที่ปะปนกันท่ามกลางการพัฒนาในช่วงเปลี่ยนผ่านของเมืองจึงเป็นประเด็นที่น่าสนใจ บทความนี้มุ่งอธิบายปรากฏการณ์ของการพัฒนาเมืองที่มีความเกี่ยวข้องกับมิติอันหลากหลายทางวัฒนธรรมโดยใช้วิธีการศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณาเมืองแบบมหภาค (Urban Macro-Ethnography) การสังเกตแบบมีและไม่มีส่วนร่วม (Participant and non-Participant Observation) การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (in-depth interview) และการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ (informal interview) โดยศึกษาพื้นที่บางส่วนของย่านชานเมืองนนทบุรีที่มีการขยายตัวของเมืองอย่างต่อเนื่องเป็นกรณีตัวอย่างและอาศัยแนวคิดเรื่องการขยายตัวของพื้นที่ชานเมือง พื้นที่สังคม การผลิตพื้นที่รวมถึงพื้นที่สาธารณะ เพื่อนำไปสู่การทบทวนนโยบายการพัฒนาเมืองและการพัฒนาศักยภาพของพื้นที่ชานเมืองที่ควรให้ความสำคัญกับมิติของการพัฒนาคนรวมถึงการใส่ใจสิ่งแวดล้อมชานเมืองที่สอดคล้องกับวิถีวัฒนธรรมของผู้คน อันจะนำมาซึ่งการส่งเสริมศักยภาพที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเมืองอย่างยั่งยืนของศตวรรษที่ 21 ในบริบทชานเมืองของไทย

คำสำคัญ: ชุมชนชานเมือง, การพัฒนาเมือง, พื้นที่นนทบุรี

Abstract

In the midst and the current situation of development focusing on city as development center which represent modernity, urban area functions as a diverse people's conditioned way of life reflection in which they have to adapt themselves accordingly. Academically, the study of city has very wide scope related in various dimension including in anthropological study. The study of city as the area of different cultural relations which are mingling together in the transitional period of such development is thus an interesting point. By using urban Macro-Ethnography, Participant and Non-Participant Observation including in-depth and informal interview while conducting fieldwork in some suburbs of Nonthaburi city as an example, this article aims to explain urban development phenomena related to the diverse cultural dimension. The expansion of urban fringe, the construction of social space and public area are used as a conceptual framework. It is in order to revise the policy of urban development and potentials which should pay more attention to people development and environmental concern especially the physical development which is relevant to people's way of life pertaining to the sustainable urban development in the 21st century of Thai suburbs context.

Keywords: Space Potentials, Urban development, Nonthaburi suburbs

ความนำ

การพัฒนาเมืองในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีพัฒนาการที่เป็นไปในทิศทางคล้ายกัน โดยมีลักษณะเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นแบบต่อเนื่องและค่อยเป็นค่อยไปและมีแนวโน้มของการเข้าสู่สภาวะที่ซับซ้อนขึ้น ทั้งนี้โดยอาศัยความสามารถในการปรับตัวที่มีต่อสภาพแวดล้อมแบบเมืองของผู้คนที่อาศัยภายในเมือง การเปลี่ยนแปลงและการปรับตัวดังกล่าวแสดงถึงพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงอันเป็นผลมาจากการขยายตัวเชิงโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมตามแนวทางของประเทศตะวันตกที่ได้ชื่อว่าเป็นประเทศที่พัฒนาแล้วเป็นผู้นำให้กับประเทศกำลังพัฒนา

กระบวนการทำให้เป็นเมืองที่เกิดขึ้นในประเทศกำลังพัฒนา (Urbanization in developing countries) เป็นกระบวนการที่ทำให้เมืองเป็นที่รวมการมีสัดส่วนที่เปลี่ยนแปลงไปของประชากรที่อยู่อาศัยในพื้นที่ ๆ เรียกว่า “เมือง” (urbanity/city) แต่เมืองก็อาจมีความหมายได้หลายอย่าง เช่น หมายถึงกลุ่มของอาคารที่ค่อนข้างถาวรซึ่งอยู่รวมกันอย่างแออัด หรือ หมายถึงศูนย์กลางที่มีประชากรขนาดใหญ่ตั้งถิ่นฐานกันอย่างหนาแน่น รวมทั้งอาจเป็นอาณาบริเวณที่ประชาชนมีอำนาจปกครองตนเอง กล่าวคือมีรัฐบาลท้องถิ่นหรือเทศบาลเมือง นอกจากนี้ เมืองยังเป็นหน่วยหรือระบบของสังคม เป็นชุมชนขนาดใหญ่ที่มีความซับซ้อนเชิงโครงสร้างและมีหน้าที่ทางด้านการผลิต การบริโภค ตลอดจนการกระจายสินค้าและบริการ รวมถึงมีหน้าที่ในการจัดระเบียบสังคม (social organization) และการมีส่วนร่วมในสังคม การควบคุมทางสังคม ตลอดจนการช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่างสมาชิกอีกด้วย แม้ว่าเมืองจะมีความหมายแตกต่างกันไปตามมุมมองและระดับของการมองแต่โดยทั่วไปแล้ว การให้คำจำกัดความของเมืองในประเทศต่าง ๆ มักใช้หลักการเรื่องจำนวนและความหนาแน่นของประชากรในพื้นที่เพื่อความสะดวกในการเก็บข้อมูลเป็นหลัก (ดารณี ถวิลพิพัฒนกุล, 2549) กระบวนการทำให้เป็นเมืองที่เกิดขึ้นในประเทศกำลังพัฒนาจึงเป็นกระบวนการที่เป็นการเปลี่ยนแปลงด้านพื้นที่ที่ทำให้เกิดศูนย์กลางของประชากรทางด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะการขยายตัวของ

พื้นที่ทางกายภาพที่จำเป็นต่อการตอบสนองความต้องการของผู้คนที่อยู่อาศัยในเมือง

สถานการณ์ของกระบวนการกลายเป็นเมืองทั้งที่เกิดขึ้นในประเทศกำลังพัฒนาและในประเทศพัฒนาแล้ว ที่ผ่านมาในช่วงหลายทศวรรษมีความแตกต่างและคล้ายคลึงกัน ใน 2 ประเด็นหลัก ได้แก่ เหตุผลที่ทำให้เกิดเมืองและเหตุผลของการอพยพจากชนบทเข้าสู่เมือง ในส่วนของเหตุผลที่ทำให้เกิดเมืองที่คล้ายคลึงกันระหว่างประเทศกำลังพัฒนาและประเทศที่พัฒนาแล้ว ได้แก่ การขยายตัวของประชากรในเขตชนบท เนื่องจากในระดับประเทศมีอัตราการเกิดสูงกว่าอัตราการตาย และอัตราการเกิดในเขตเมืองต่ำกว่าในเขตชนบท ซึ่งเป็นผลจากการพัฒนาทางด้านสาธารณสุข ทำให้ผู้คนอพยพจากชนบทเข้าสู่เมืองด้วย ส่วนเหตุผลที่ทำให้เกิดเมืองที่ต่างกันระหว่างประเทศกำลังพัฒนาและประเทศที่พัฒนาแล้ว ได้แก่ ในประเทศพัฒนาแล้วมีการเพิ่มขึ้นของประชากรในเขตเมืองที่สอดคล้องกับการพัฒนาเศรษฐกิจ อันเป็นผลจากการเกิดการปฏิวัติอุตสาหกรรมในศตวรรษที่ 19 โดยไม่ทำให้ผลิตผลในภาคการเกษตรลดลง แต่ในประเทศกำลังพัฒนา การเพิ่มขึ้นของประชากรในเขตเมือง อาจไม่สอดคล้องกับการพัฒนาเศรษฐกิจ เนื่องจากประเทศกำลังพัฒนาส่วนใหญ่ยังคงเป็นประเทศเกษตรกรรม และเมืองส่วนใหญ่ในประเทศเหล่านี้ก็ไม่ได้มีฐานเศรษฐกิจที่รองรับแรงงานภาคการเกษตรได้อย่างเพียงพอ (दारणी, 2014)

สาเหตุของการอพยพจากชนบทเข้าสู่เมืองที่แตกต่างกันในประเทศกำลังพัฒนาและประเทศที่พัฒนาแล้ว ได้แก่ ในประเทศที่พัฒนาแล้ว การอพยพจากชนบทเข้าสู่เมืองเป็นเพราะแรงดึงดูด (Pull Factors) ของเมือง อันได้แก่ ค่าจ้างแรงงานในภาคอุตสาหกรรมที่สูงกว่าภาคการเกษตร แต่ในประเทศกำลังพัฒนา การอพยพจากชนบทเข้าสู่เมืองเกิดขึ้นเพราะแรงผลักดัน (Push Factors) จากชนบท ซึ่งแรงผลักดันที่สำคัญจากชนบท ได้แก่ ปัญหาความยากจน และความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ และแม้ว่าทุกประเทศในกลุ่มประเทศกำลังพัฒนาอาจจะมีประสบการณ์ในกระบวนการกลายเป็นเมืองที่คล้ายคลึงกัน แต่ก็มีความแตกต่างกันอย่างเห็นได้

ชุดในเรื่องของอัตรา ขนาด และลักษณะของการเกิดเมือง

ประเทศในแถบเอเชียส่วนใหญ่เป็นประเทศที่ยังคงมีพื้นที่เกษตรกรรมอยู่มาก มีขนาดที่ดินที่สัมพันธ์กับขนาดของประชากรซึ่งมีอัตราการเติบโตที่สูงทำให้เกิดเมืองขนาดใหญ่และเมืองขนาดรองหลายเมือง เมืองเหล่านี้ทำหน้าที่สนับสนุนทางด้านเกษตรกรรม อุตสาหกรรม และนันทนาการธรรมชาติที่มีอยู่มาใช้ มีการคมนาคมขนส่ง และมีอัตราการเพิ่มของเมืองที่ระดับสูงอย่างคงที่และคาดว่าจะเพิ่มขึ้นอีก

สำหรับประเทศไทย แนวโน้มของการพัฒนาเมืองเป็นไปตามแนวนโยบายการพัฒนาเมืองในประเทศกำลังพัฒนา ซึ่งธนาคารโลกมองเห็นความสำคัญของเมืองที่มีต่อการเติบโตทางเศรษฐกิจ และได้วางนโยบายการพัฒนาเมืองในประเทศกำลังพัฒนาในศตวรรษ 1990 ไว้ 4 ประการตามที่ ดารณี ถวิลพิพัฒน์กุล (2549) ระบุไว้ คือ 1) การเพิ่มผลิตภาพของระบบเศรษฐกิจเมือง 2) การบรรเทาความยากจนในเมืองที่กำลังเพิ่มขึ้น 3) การปกป้องสภาพแวดล้อมของเมือง และ 4) การเพิ่มความเข้าใจในเรื่องที่เกี่ยวกับเมือง

ปรากฏการณ์เมืองขนาดใหญ่จึงเป็นปรากฏการณ์สากลที่แพร่หลายในกรณีของประเทศไทย มีการอพยพ ย้ายถิ่นเข้ามาอยู่ในเมืองของคนกลุ่มต่าง ๆ มากขึ้นและเป็นไปอย่างต่อเนื่อง การเข้ามาอาศัยอยู่กันอย่างหนาแน่นในเมืองด้วยวัตถุประสงค์ต่าง ๆ ทำให้เกิดปรากฏการณ์สิ่งแวดล้อมเมืองที่จำเป็นต้องอาศัยการพัฒนาาร่วมกันของกลุ่มคนที่มีอยู่อย่างหลากหลายในเมืองด้วย อย่างไรก็ตาม ความเป็นชนบทกับเมืองเป็นสิ่งที่แยกขาดจากกันได้ยาก เพราะความสัมพันธ์ระหว่างเมืองและชนบทยังคงเป็นความสัมพันธ์ที่พึ่งพาอาศัยระหว่างกันทั้งในทางกายภาพและทางวัฒนธรรม บทความนี้มุ่งอภิปรายปรากฏการณ์ของการพัฒนาเมืองที่มีความเกี่ยวข้องกับมิติอันหลากหลายทางวัฒนธรรมของพื้นที่บางส่วนของย่านชานเมืองนนทบุรี อันเป็นพื้นที่ที่กำลังมีการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องและรวดเร็วและมีลักษณะพื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบท โดยพื้นที่ที่เลือกศึกษาเป็นพื้นที่ชานเมืองที่ได้รับผลจากการเปลี่ยนแปลงและกระบวนการกลายเป็นเมืองอย่างรวดเร็ว อันได้แก่

พื้นที่ชานเมืองของอำเภอเมือง อำเภอบางพูด อำเภอไทรน้อยและอำเภอบางบัวทอง โดยใช้วิธีการศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณาเมืองแบบมหภาค (Urban Macro-Ethnography)² การสังเกตแบบมีและไม่มีส่วนร่วม (Participant and non-Participant Observation)³ การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (in-depth interview) และการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ (informal interview)⁴ ทั้งนี้ เพื่อนำไปสู่การทบทวนนโยบายการพัฒนาศักยภาพเชิงพื้นที่ของเมืองนนทบุรีที่วางอยู่บนเงื่อนไขของปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมเมืองอันจะนำมาใช้ส่งเสริมศักยภาพการพัฒนาเมืองอย่างยั่งยืนในศตวรรษที่ 21

การศึกษครั้งนี้อาศัยแนวคิดเรื่องพื้นที่ชานเมือง (urban fringe) ของนักผังเมือง ได้แก่ บราวเดอร์และคณะ (Browder et al., 1995) รวมทั้ง สเตลล์และคณะ (Steil et al., 2007) ที่ให้ความสำคัญกับการเปลี่ยนแปลงพื้นที่เกษตรกรรมมาเป็นพื้นที่อุตสาหกรรมและแนวโน้มการออกแบบเมืองร่วมสมัย แนวคิดเรื่องพื้นที่สาธารณะ ของไมเคิล บริลล์ (Micheal Brill, 1989) ที่กล่าวถึงพื้นที่สาธารณะซึ่งประกอบด้วยพื้นที่ทางกายภาพที่สัมพันธ์กับชีวิตสาธารณะที่เข้าถึงได้โดยมีกลุ่มผู้คนหลากหลายใช้พื้นที่ร่วมกัน พื้นที่ดังกล่าวเป็นพื้นที่ทางสังคมที่บุคคลระดับปัจเจก กลุ่มเพื่อนและครอบครัว สามารถใช้ร่วมกัน อันเป็นลักษณะเด่นของชุมชนเมือง เพื่อรองรับความต้องการของสาธารณชน ที่สอดคล้องกับความเป็นพื้นที่สาธารณะในความหมายที่ ฮานน่า อาเร็นท์ (Hanna Arendt, 1998) นักปรัชญาประชาธิปไตย ระบุไว้ว่า พื้นที่สาธารณะเป็นพื้นที่แสดงออกของสังคมประชาธิปไตย ตามที่ศุภชัยและณรงพน (2559) ได้ศึกษาไว้ นอกจากนี้ ยังได้นำแนวคิดเรื่อง การผลิตพื้นที่ (production of space) ของ อองรี เลอแฟฟวอร์ (Henri Lefebvre, 1991) และแนวคิดเรื่องปริณิชนาสาธารณะของเจอร์เกน ฮาเบอร์มาส (Jurgen Habermas, 1989) มาเพิ่มเติมการอธิบายโดยอาศัยข้อมูลด้านการพัฒนาเชิงพื้นที่ย่านชานเมืองนนทบุรีที่มีความเชื่อมโยงกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมอย่างรวดเร็วและต่อเนื่อง เพื่อวิเคราะห์ให้เห็นถึงสถานการณ์และแนวโน้มของการเติบโตย่านชานเมืองที่อยู่ในระยะของการเปลี่ยนผ่าน (transition) ของการเข้าสู่การเป็นเมืองกึ่งอุตสาหกรรมกึ่งชนบทบนพื้นฐานของความเป็นพลวัตร

ตามบริบททางสังคมวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นอย่างหลากหลายโดยเฉพาะในช่วงทศวรรษ 2550 ถึงปัจจุบัน

แนวคิดเรื่อง พื้นที่ชานเมือง (suburb) และ รอยต่อเมือง (urban fringe)

ในช่วงประมาณ 3-4 ทศวรรษที่ผ่านมาเกิดการพัฒนาเพื่อเพิ่มพื้นที่เมือง (urbanized area) มากขึ้นในเมืองต่าง ๆ การขยายตัวและเติบโตของเมืองเป็นปรากฏการณ์ที่แสดงให้เห็นว่ามีการพัฒนา เปลี่ยนแปลงพื้นที่ซึ่งเดิมเป็นพื้นที่เกษตรกรรมให้กลายมาเป็นพื้นที่เมืองซึ่งส่วนใหญ่เป็นพื้นที่สำหรับอยู่อาศัยและพื้นที่ธุรกิจ การพัฒนาพื้นที่ดังกล่าวทำให้พื้นที่กึ่งเมือง-กึ่งชนบท (semi rural-urban) เพิ่มขึ้น ซึ่งส่วนใหญ่พบในบริเวณที่เป็นพื้นที่ชานเมือง (suburb) หรือบริเวณรอยต่อเมือง (urban fringe)

ตามที่วิกิตำรา (<https://th.wikibooks.org/wiki>) ระบุไว้ว่าการเติบโตของเมืองและชุมชนเมืองทำให้เกิดปรากฏการณ์ของการอพยพของประชากรในเขตชนบทเข้ามาในเขตเมืองมากขึ้น เมื่อในเขตเมืองมีความหนาแน่นมากขึ้นก็เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม ความเสื่อมโทรมในตัวเมืองมากขึ้น การขยายตัวของเมืองจึงเกิดขึ้นตามมา ทำให้มีการกระจายตัวของประชากรเมือง (decentralization) เข้าครอบครอง (dominate) พื้นที่ใหม่ที่อยู่บริเวณรอบ ๆ เมือง พื้นที่ที่รองรับการขยายตัวของเมืองก็คือ ชานเมือง (suburb) ในขณะที่พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา (ราชบัณฑิตยสถาน, 2524: 387 อ้างถึงในวิกิตำรา) อธิบายว่า ชานเมือง หมายถึงส่วนที่อยู่รอบ ๆ เมืองใหญ่หรือเมืองเล็ก และมีระบบเศรษฐกิจขึ้นอยู่กับการเมือง ถึงแม้จะจัดเขตบริหารการปกครองแยกออกมาจากเมืองก็ตาม

นอกจากนั้น นักวิชาการหลายคนได้ให้คำอธิบายเกี่ยวกับชานเมือง เช่น ฮาร์แลน พอล ดวงกลาสส์ (Douglass, 1970: 387 อ้างถึงในวิกิตำรา) อธิบายว่าสามารถพิจารณาความเป็นชานเมืองได้จากความหนาแน่นของประชากร โดยประชากรที่อยู่ในชานเมืองจะมีความหนาแน่นน้อยกว่าประชากรที่อยู่บริเวณใจกลางเมือง อีกทั้งมีระยะห่างจากศูนย์กลางเมืองมาก

สก็อตต์ โดนัลสัน (Donalson, 1969: ix อ้างถึงในวิกิตำรา) อธิบายว่า ชานเมืองคือบริเวณที่ประชาชนตั้งถิ่นฐานที่อยู่อาศัยอยู่ในรัศมีที่สามารถเดินทางมาทำงานในเขตเมืองได้ในชีวิตประจำวัน มีการพึ่งพาอาศัยระบบเศรษฐกิจและสังคมจากเขตเมืองศูนย์กลาง แต่บางครั้งก็เป็นอิสระจากเมืองศูนย์กลางด้วยตามที่ เอ็ดวินอาร์. เอ. ซีลิกแมน (Seligman, 1934: 433 อ้างถึงในวิกิตำรา) อธิบายว่า ชานเมืองเป็นกลุ่มชุมชนที่อยู่ล้อมรอบติดกับเขตเมืองศูนย์กลางในขณะที่ จอร์จ เอ. ดีโอเดอร์เสน และอาร์วิลเลส จี. ดีโอเดอร์สัน (Theodorsen and Theodorson, 1969: 425-426 อ้างถึงในวิกิตำรา) อธิบายว่า ชานเมือง หมายถึง ชุมชนเล็ก ๆ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของเมือง มีพื้นที่ติดต่อกับและขึ้นอยู่กับเมืองศูนย์กลาง เมืองศูนย์กลางนั้นอาจจะไม่ใช่เป็นเมืองหลวงของประเทศ ชานเมืองมักแยกการปกครองจากเมืองศูนย์กลาง แต่ยังพึ่งพาอาศัยระบบเศรษฐกิจจากเมืองศูนย์กลางอยู่

อาจกล่าวได้ว่า บริเวณชานเมือง ได้แก่พื้นที่ที่อยู่รอบ ๆ เมือง มีประชากรอาศัยอยู่ร่วมกันหนาแน่นน้อยกว่าเมืองแต่มากกว่าชนบท ประชากรในเขตชานเมืองสามารถมาทำงานในเมืองแบบไปกลับได้ ถึงแม้ว่าเขตชานเมืองจะแยกการปกครองจากเขตเมืองแต่ก็ยังพึ่งพาอาศัยระบบเศรษฐกิจจากเมืองอยู่และก่อนที่ชานเมืองจะกลายมาเป็นเมือง (Urbanization) พื้นที่ของชานเมืองจะมีลักษณะเป็นที่โล่งว่างและมีประชากรอาศัยอยู่อย่างเบาบาง การที่ชานเมืองเป็นบริเวณที่สามารถรองรับการกระจายตัวของเมืองได้เป็นอย่างดีนั้น มีปัจจัยสนับสนุน ได้แก่ (ไพบุลย์ ช่างเรียน, 2516: 250-251 อ้างถึงในวิกิตำรา)

- 1.ปัจจัยด้านการคมนาคม (mass communication) การสร้างเส้นทางคมนาคมติดต่อระหว่างชานเมืองกับตัวเมือง ทำให้เกิดความสะดวกรวดเร็วในการเคลื่อนไหว เมื่อมีการเคลื่อนไหวได้รวดเร็วและได้มาก ที่แห่งนั้นก็จะมีความเจริญขึ้น มีผู้คนย้ายไปอยู่มากขึ้น

- 2.ปัจจัยด้านที่อยู่อาศัย การออกไปจัดสรรที่ดินหรือที่อยู่อาศัยบริเวณชานเมืองนั้น ทำให้สามารถมีบริเวณบ้านกว้างขวาง ราคาเหมาะสมที่จะทำให้ผู้มีรายได้ปานกลางหาซื้อได้

3.ปัจจัยด้านที่ตั้ง (location) การสร้างสถานที่ราชการของรัฐบาล มีส่วนช่วยให้เกิดชุมชนขึ้นอย่างรวดเร็ว ทั้งนี้เพราะประชาชนเห็นว่าเมื่อมีสถานที่ราชการของรัฐบาลเกิดขึ้นแล้ว การบริการสาธารณต่าง ๆ เช่น ไฟฟ้า น้ำประปา ถนนหนทางและความปลอดภัยก็จะติดตามาด้วยรวมทั้งสืบเนื่องมาจากนโยบายรัฐที่สนับสนุนให้มีการสร้างโรงงานอุตสาหกรรมขึ้นในเขตชานเมือง เมื่อเกิดย่านอุตสาหกรรมขึ้นแล้ว ก็จำเป็นจะต้องมีคนงาน จึงทำให้เกิดแหล่งที่อยู่อาศัยบริเวณเขตอุตสาหกรรมเพื่อความสะดวกในการทำงาน

4.ปัจจัยด้านการลงทุนของนักจัดสรรที่ดิน เมื่อบริเวณรอบ ๆ เมืองมีระบบคมนาคมที่สะดวกรวดเร็วในการเคลื่อนไหว ทำให้มีนักเก็งกำไรในการจัดสรรที่ดินเกิดขึ้น โดยทำการจัดสรรที่ดินและจัดทำสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ เช่น ไฟฟ้า น้ำประปา ถนน เพื่อเป็นการจูงใจความต้องการของประชาชนด้านที่อยู่อาศัย

5.ปัจจัยด้านบทบาทของการเดินทางไปกลับ (commuter) โดยอาศัยผลจากความสะดวกรวดเร็วของการคมนาคมเข้ามาทำงานและอาศัยบริการต่าง ๆ ในตัวเมืองกลับออกไปในตอนเย็นซึ่งทำให้เกิดการเคลื่อนย้ายของประชากรที่อยู่อาศัยในเมืองออกไปอยู่ในเขตชานเมืองมากขึ้น

การพัฒนาพื้นที่กรุงเทพมหานครฝั่งตะวันตกมีรูปแบบคล้ายกับการพัฒนาพื้นที่ฝั่งตะวันออก เช่น ในเขตตลิ่งชัน บางขุนนนท์ บางขุนเทียน และสมุทรสาคร ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินให้กลายเป็นแบบเมืองมากขึ้นโดยลักษณะการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญได้แก่ การกลายเป็นย่านที่พักอาศัยในรูปบ้านจัดสรร ทั้งบ้านเดี่ยวและทาวน์โฮมโดยบริเวณเหล่านี้เดิมเป็นพื้นที่เกษตรกรรมพื้นที่ที่ได้รับการพัฒนาให้เป็นเมืองมากขึ้นจึงเป็นพื้นที่บริเวณชานเมืองซึ่งในปัจจุบันได้ขยายตัวออกไปทุกทิศทางของกรุงเทพมหานคร

การเติบโตของการตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ชานเมืองกรุงเทพมหานครเป็นไปอย่างต่อเนื่องและรวดเร็วในระยะเวลา 30-40 ปีที่ผ่านมา การอพยพของประชากรจากชนบทเข้าสู่เมืองส่งผลให้กรุงเทพมหานครมีจำนวนประชากรเมืองหนาแน่นมากกว่าครึ่งหนึ่งของประชากรเมืองทั้งประเทศ มีการขยายตัวของการตั้งถิ่นฐานใน

บริเวณมหานครที่ขยายออกไป (Extended Bangkok Metropolitan Region - EBMR) ซึ่งรวมพื้นที่โดยรอบเมืองและ 5 จังหวัดปริมณฑล และทำให้มีการขยายตัวของชุมชนบริเวณชานเมืองอย่างรวดเร็ว ส่งผลต่อการทำลายสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงทั้งทางกายภาพและทางสังคม ปรากฏการณ์ของการขยายพื้นที่บริเวณชานเมืองและปัญหาเมืองที่เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องนี้ เป็นแนวโน้มที่ส่งผลต่อการพัฒนาเมืองทั้งในประเทศกำลังพัฒนาและประเทศที่พัฒนาแล้วทั่วโลก (สาลินีและสินีนารถ, 2555)

ประเด็นปัญหาเกี่ยวกับการพัฒนาพื้นที่บริเวณชานเมืองได้รับความสนใจจากนักวิชาการหลายสาขาโดยเฉพาะทางด้านผังเมืองที่มองว่าการพัฒนาในยุคโลกาภิวัตน์ได้ทำให้เกิดความเจริญก้าวหน้าโดยเห็นว่าการพัฒนาบริเวณชานเมืองเป็นการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน โดยการพัฒนาชานเมืองสมัยใหม่ในปัจจุบันเป็นรูปแบบกระจัดกระจายของการพัฒนาทางกายภาพ อย่างไรก็ตาม พื้นที่บริเวณชานเมืองก็เป็นที่ยินยอมของผู้คนส่วนใหญ่มากขึ้นเนื่องจากมีรูปแบบที่ดึงดูดให้ผู้คนย้ายออกจากการอยู่อาศัยในใจกลางเมืองมาอาศัยบริเวณชานเมืองมากขึ้น ทั้งนี้เป็นเพราะด้านสภาพแวดล้อมยังคงมีพื้นที่สีเขียวมากกว่าใจกลางเมือง สามารถสร้างบ้านในที่ดินที่มีขนาดใหญ่ขึ้น มีการใช้ที่ดินแบบหนาแน่นน้อย มีเสียงรบกวนน้อยและมีความเป็นส่วนตัว (Steil et al., 2007) นอกจากนี้ จากการศึกษาของ ภาสมา สุทธิพงศ์ (2535) เห็นว่าการพัฒนาพื้นที่เกษตรกรรมชานเมืองอาจต้องจำกัดการพัฒนาไม่ให้มีการพัฒนาด้านอื่นนอกเหนือจากด้านการเกษตร โดยเจ้าของที่ดินต้องทำการเกษตรหรือให้เช่าเพื่อการเกษตรตลอดจนส่งเสริมสภาพพื้นที่ที่เหมาะสมกับการเกษตร ในขณะที่ รวมสุข สุขมาก (2537) พบว่า รูปแบบการขยายตัวของชุมชนเมืองในเขตเทศบาลนนทบุรีและใช้ที่ดินมีลักษณะปะปนกัน โดยประเภทของการใช้ที่ดินที่มีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ คือ การใช้ที่ดินเพื่อการอยู่อาศัยและเพื่อการค้า ลักษณะการขยายตัวเป็นไปตามแนวยาวของเส้นทางถนนสายสำคัญ

แนวความคิดการผลิตพื้นที่ ของ อองรี เลอแฟบวร์ (Henri Lefebvre) พื้นที่ สาธารณะของ ฮานน่า อาเร็นท์ (Hannah Arendt) และ เจอร์เกน ฮาเบอร์มาส (Jurgen Habermas)

แนวความคิดการผลิตพื้นที่ ของ อองรี เลอแฟบวร์ เป็นแนวคิดที่มองความสัมพันธ์ของพื้นที่อย่างเป็นพลวัตร กล่าวคือ เลอแฟบวร์ ได้ศึกษาถึงการผลิตสร้างความหมายของพื้นที่ (production of space) โดยได้แบ่งพื้นที่ออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่ 1) พื้นที่ทางกายภาพ (physical space) หมายถึงพื้นที่เชิงรูปธรรม ที่สามารถรับรู้ มองเห็น สัมผัสได้ด้วยตา และสามารถระบุตำแหน่งที่ตั้ง (location) และสัมผัสได้ 2) พื้นที่ทางความคิด (mental space) หมายถึงพื้นที่ที่ถูกสร้างขึ้นมาจากการนึกคิด ความเชื่อ หรือทัศนคติภายในของมนุษย์ และมีการแสดงออกไปสู่พื้นที่ทางกายภาพ 3) พื้นที่ทางสังคม (social space) หมายถึงพื้นที่ที่ประกอบสร้างขึ้นมาระหว่างพื้นที่ทางกายภาพกับพื้นที่ทางความคิดซึ่งสอดคล้องกับที่ชวีตรา ตันติมาลา (2560) ระบุไว้

จากการศึกษาของนราธร สายเส็ง (2560) สรุปได้ว่า พื้นที่ทางสังคมเป็นพื้นที่ของการปฏิสัมพันธ์เพื่อสร้างความหมาย ตัวตนและประสบการณ์ร่วมกันของมนุษย์ พื้นที่ทั้งสามประเภทนี้มีความเกี่ยวข้องกันหรือเรียกว่ามีความสัมพันธ์เชิงพื้นที่ (spatial relationship) ที่แฝงไว้ด้วยอำนาจและความหมาย ที่มีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับความสัมพันธ์เชิงพื้นที่ในลักษณะของการมีปฏิสัมพันธ์ ที่เป็นพลวัตรอยู่ตลอดเวลา โดยความสัมพันธ์เชิงพื้นที่นั้นมักจะเกิดขึ้นใน 3 รูปแบบ ได้แก่ 1) การสร้างภาพตัวแทนของพื้นที่ (representation of space) ที่เกิดจากการใช้สัญลักษณ์ในการสร้างกลไกหรือสร้างการครอบงำทางสังคมให้เกิดความคิด ความเชื่อ ต่อสิ่งนั้นในรูปแบบที่ต้องการ บางครั้งเรียกการสร้างภาพตัวแทนของพื้นที่ว่าเป็นพื้นที่แบบมโนทัศน์ (conceptualized space) เช่น การสร้างวาทกรรมให้กับพื้นที่สาธารณะว่าเป็นพื้นที่ที่ประชาชนมีสิทธิในการเข้าถึงและมีหน้าที่ต้องช่วยกันดูแลรักษา หรือ การสร้างวาทกรรมให้ชุมชนเกิดความรู้สึกร่วมถึงความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ (sense of history) เพื่อสร้างสำนึกของการอยู่

ร่วมกัน ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน 2) ปฏิบัติการทางพื้นที่ (spatial practices) ซึ่งเกิดจากการผสมผสานสังคมเข้ากับพื้นที่ที่มนุษย์อาศัยอยู่จริงในทางกายภาพ (lived space) ทั้งนี้ โดยผ่านการรับรู้และการถูกรอบจำโดยการสร้างภูมิทัศน์ เช่น การใช้พื้นที่ส่วนตัวกับการใช้พื้นที่สาธารณะ การบังคับใช้ผังเมือง ในการจำกัด (limit) กิจกรรมการใช้ที่ดินตามประเภทที่กำหนดไว้ และ 3) พื้นที่ของความเป็นตัวแทน (representational space) ซึ่งเกิดจากการแปลงรูปพื้นที่ในการดำรงชีวิตผ่านระบบสัญลักษณ์ พื้นที่ของความเป็นตัวแทนนี้สะท้อนให้เห็นถึงการดำเนินชีวิตของมนุษย์ และวิถีชีวิตของผู้คนในพื้นที่นั้น ๆ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่เต็มไปด้วยความหมาย และการสร้างสมประสบการณ์ ที่มักเปลี่ยนแปลงไปตามบริบทของสังคมในแต่ละช่วงเวลา (Lefebvre, 1991)

นอกจากนั้น ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับความเป็นเมือง เลอแพบร์ (1991) มองว่า “ความเป็นสังคมเมือง” ที่มีอยู่ในเมือง ไม่ใช่มองเมืองเฉพาะตัวเมืองเท่านั้น ทั้งนี้ บรรยากาศของเมืองเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการสร้างสังคมอุตสาหกรรม ซึ่งในสังคมตะวันตกการสร้างเมืองอุตสาหกรรมเป็นการใช้ทุนและแรงงาน และสังคมเมืองเกิดขึ้นเพื่อให้ระบบทุนนิยมสามารถดำเนินไปได้ ในแง่ของการหมุนเวียน เมืองจึงเป็นศูนย์กลางของระบบทุนนิยม เลอแพบร์ มองว่าความเป็นเมืองคือ “พื้นที่กลาง” ของการสร้างสรรค์พื้นที่ (production of space) ดังที่ได้กล่าวไว้แล้ว โดยเป็นพื้นที่ของความสัมพันธ์ทางสังคม ในแง่นี้ เมืองจึงเป็นพื้นที่สาธารณะ (public space) ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของทุนทางสังคมด้วย เมืองในพื้นที่เปิดจะเป็นเมืองที่เกิดการพัฒนาและเคลื่อนตัวไปสู่เมืองที่มีคุณภาพได้ (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2559)

สำหรับฮานน่า อาเร็นท์ (1998) ได้นิยามพื้นที่สาธารณะในฐานะที่เป็นโลกร่วมกัน (Public Space as the Common World) ของผู้คนที่เกิดจากการที่ผู้คนมาอยู่ร่วมกันอย่างมีส่วนร่วมซึ่งโลกดังกล่าวเป็นโลกที่มีการแบ่งปันกัน ในพื้นที่โลกไม่ได้หมายถึงโลกมนุษย์ (earth) หรือธรรมชาติ (nature) แต่เป็นโลกที่สัมพันธ์กับวัตถุหรือสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น (human artifact) อันได้แก่ ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นเพื่อทำให้มนุษย์อยู่ร่วมกันได้ในสังคม เช่น โลกที่มนุษย์สร้างความสัมพันธ์ใน

แบบสังคมมวลชน (mass society) ในแบบทั้งรวมกันและแยกกันซึ่งอาเร็นท์อธิบายว่าอาณานิคมสาธารณะเปรียบได้กับโต๊ะ (table) ที่มีผู้คนมานั่งล้อมวงประกอบไปด้วยคนที่มีความสัมพันธ์กันและคนที่แยกตัวจากคนอื่นแม้ว่าจะนั่งอยู่ในโต๊ะเดียวกันก็ตาม ดังนั้น สิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้นพร้อม ๆ กันในโลกแบบนี้คือ การอยู่ร่วมกัน (together) มีความสัมพันธ์กัน (relation) ในขณะที่มีการแยกกัน (separation) อยู่ด้วย อาเร็นท์ให้นิยามเกี่ยวกับอาณานิคมสาธารณะที่ประกอบด้วยเกณฑ์หลัก 3 ประการ ได้แก่ 1) การเป็นพื้นที่ซึ่งทุกคนเข้าถึงได้ 2) เป็นพื้นที่ซึ่งทุกคนสามารถใช้ประโยชน์ร่วมกันได้ และ 3) เป็นพื้นที่ถาวร นอกจากนี้ ลูอิส ไคค์สตรา (Dijkstra, 2000) ยังให้ความหมายว่า อาณานิคมสาธารณะยังครอบคลุมประเด็นต่าง ๆ ได้แก่ การไม่แบ่งแยกหรือกีดกันทางสังคม มีระดับของการยอมรับเรื่องเสรีภาพส่วนบุคคลในพื้นที่สาธารณะ และให้ความสำคัญกับคุณค่าของอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม

โดยเชื่อมโยงกับแนวคิดการผลิตพื้นที่และการให้นิยามพื้นที่สาธารณะ อาจกล่าวได้ว่าพื้นที่ศึกษาครั้งนี้ อันได้แก่ พื้นที่ขานเมืองนนทบุรีนั้นเป็นทั้งพื้นที่ทางกายภาพและพื้นที่ทางความคิด รวมถึงพื้นที่ทางสังคมที่สามารถระบุที่ตั้งชัดเจนและมีการกระจายตัวของโดยอาศัยความคิดเรื่องความเป็นเมือง (urbanism) ในลักษณะกระจัดกระจายทั่วทุกพื้นที่และเป็นพื้นที่ทางสังคมที่ผู้คนจากหลายแหล่งล้นมาอยู่อาศัย มีปฏิสัมพันธ์ ทั้งในลักษณะชั่วคราวและถาวร พัฒนาการของพื้นที่ดังกล่าวเป็นไปตามการออกแบบทางผังเมืองและการจัดระเบียบเมืองเพื่อให้พื้นที่ได้รับการเข้าถึงและใช้ประโยชน์ทั้งในรูปแบบสาธารณะและส่วนบุคคลตามกรรมสิทธิ์ การพัฒนาพื้นที่ย่านขานเมืองนนทบุรีจึงเกิดขึ้นเพื่อรองรับการขยายตัวของประชากรจากหลายแหล่ง โดยเฉพาะการเป็นพื้นที่ระบายความหนาแน่นด้านที่อยู่อาศัยจากกรุงเทพมหานคร และเป็นพื้นที่ “เชื่อมต่อ” ไปยังกรุงเทพมหานครและจังหวัดอื่น ๆ ได้ โดยในบทความนี้จึงได้นิยามศักยภาพเชิงพื้นที่ของพื้นที่ศึกษาในมิติของความสามารถในการพัฒนาพื้นที่เดิมอันเป็นพื้นที่สีเขียวซึ่งหมายถึงพื้นที่เกษตรกรรมและมีลักษณะใกล้เคียงกับพื้นที่ชนบทในเชิงสังคมที่ยังคงคุณค่าและอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมให้เป็นพื้นที่ขานเมืองที่สามารถตอบสนองความต้องการในการพัฒนา

คุณภาพชีวิตของผู้คนท่ามกลางกระแสการพัฒนาเมืองในแบบทุนนิยมดังจะได้ขยายความต่อไป

การพัฒนาเมืองกรุงเทพมหานครและปริมณฑล

การพัฒนาเมืองในประเทศไทยเริ่มต้นจากการพัฒนาทางกายภาพตามเมืองใหญ่ ๆ ที่เป็นเมืองท่องเที่ยวหรือเป็นเมืองหลักรวมถึงเมืองรองที่กำลังเป็นเป้าหมายของการพัฒนาเพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจ โดยมีต้นแบบการพัฒนาอุตสาหกรรมของเมืองกรุงเทพมหานครเป็นหลักมีการขยายเมืองจากพื้นที่ใจกลางเมืองครอบคลุมบริเวณพื้นที่ชานเมืองอันได้แก่ย่านชานเมืองกรุงเทพมหานครและจังหวัดที่เป็นปริมณฑล ได้แก่ นครปฐม สมุทรสาคร สมุทรปราการ ปทุมธานี และนนทบุรี การพัฒนาเมืองในลักษณะดังกล่าวเป็นแบบกระจายตัว และมีเป้าหมายเพื่อการเปลี่ยนแปลงกรุงเทพมหานครให้เป็นศูนย์กลางของอุตสาหกรรมที่สำคัญที่สุด โดยมีปริมณฑลและเมืองใหญ่ตามภูมิภาคต่าง ๆ เป็นเมืองบริวาร สิ่งที่มาจากการเติบโตของเมืองในลักษณะนี้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทั้งทางกายภาพและสังคม วัฒนธรรมจนเป็นการพัฒนาที่ยากจะควบคุม

กระบวนการขยายตัวของกรุงเทพฯมายังเขตปริมณฑลเริ่มขึ้นตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 2520 ถึงทศวรรษ 2530 และต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน มีการขยายตัวของกิจกรรมอุตสาหกรรมต่าง ๆ ที่สะท้อนภาพการเป็นเมืองภายใต้การจัดการของเอกชน (The privatized city) มากขึ้น เช่น มีโครงการบ้านจัดสรรของเอกชน และที่อยู่อาศัยสำหรับผู้มีรายได้ปานกลางถึงรายได้น้อย ตลาดสด ศูนย์การค้าที่ทันสมัย โดยตั้งแต่ทศวรรษ 2520 ถึงทศวรรษ 2530 กรุงเทพมหานครมีการขยายตัวอย่างรวดเร็วไปยังบริเวณปริมณฑลในทุกทิศทางตามเส้นทางหลวงสายหลัก ทั้งทิศตะวันออก เส้นทางถนนบางนา-ตราด เพื่อเป็นเส้นทางเชื่อมต่อระหว่างกรุงเทพฯและท่าเรือน้ำลึกแหลมฉบัง จังหวัดชลบุรี และนิคมอุตสาหกรรมขนาดใหญ่มาตาพุด จังหวัดระยอง ในขณะที่เส้นทางทิศเหนือของกรุงเทพฯ ได้แก่ ถนนวิภาวดีรังสิต และพหลโยธินที่เชื่อมต่อระหว่างกรุงเทพฯ กับจังหวัดใกล้เคียง รวมถึงทางทิศตะวันตกเส้นทางถนนปิ่นเกล้า-นครชัยศรี ถนนเพชรเกษมและถนนพระราม 2 ก็มีการ

ขยายตัวอย่างชัดเจน มีชุมชนเมืองใหม่ ๆ เกิดขึ้นตามการปรับเปลี่ยนสิ่งแวดล้อมเมืองอย่างรวดเร็วและส่งผลต่อราคาที่ดินที่มีการปรับตัวเพิ่มขึ้นด้วย (สิทธิพงษ์ ดิลกวิช, 2538)

ในปัจจุบัน การพัฒนาเชิงพื้นที่จากการเติบโตและขยายตัวของเมืองกรุงเทพมหานครไปยังปริมณฑล นำไปสู่ความซับซ้อน แตกต่างหลากหลายของวิถีชีวิตของผู้คนที่อาศัยอยู่ในเขตเมืองดังกล่าว การเข้าถึงสิ่งอำนวยความสะดวกตลอดจนการบริโภคสินค้าและบริการตามแบบเมืองสะท้อนให้เห็นว่า ผู้คนต่างอยู่ภายใต้เงื่อนไขและความต้องการบริโภค “ความเป็นเมือง” ในแบบวิถีชีวิตของตน ตามแนวคิดเรื่องเมืองในฐานะวิถีชีวิต (urbanism as a way of life) ของ หลุยส์ เวิร์ท (Louis Wirth, 1938) เพื่อให้สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตและสถานภาพทางสังคม ตามแบบที่ตนเองปรารถนาและสอดคล้องกับวิถีชีวิตในแบบเมืองสมัยใหม่ ความสัมพันธ์เชิงพื้นที่ของกรุงเทพมหานครขึ้นในกับย่านชานเมืองหรือปริมณฑลเปรียบได้กับความเป็นเครือข่ายมหานคร ที่ล้วนตกอยู่ภายใต้อุดมการณ์ทุนนิยมและการพัฒนาเมืองตามกระแสหลัก หากแต่การเติบโตของพื้นที่ชานเมืองเป็นการเติบโตของเมืองอย่างค่อยเป็นค่อยไปโดยมีต้นแบบของการพัฒนาคือ กรุงเทพมหานครและยังหลงเหลือพื้นที่บางส่วนที่เป็นพื้นที่เกษตรกรรมที่จำต้องปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับบริบทของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องอีก ด้วยการพัฒนาพื้นที่ชานเมืองจึงเท่ากับเป็นการผลิตพื้นที่เพื่อประโยชน์สาธารณะตามเงื่อนไขวิถีชีวิตอันเป็นผลจากการขยายตัวของเมือง

พื้นที่ชานเมืองนนทบุรี: การพัฒนาบนความหลากหลายทางวัฒนธรรม

การเปลี่ยนแปลงของพื้นที่และวิถีชีวิตของผู้คนในบริเวณชานเมืองของกรุงเทพมหานครมายังบริเวณพื้นที่จังหวัดปริมณฑล ในช่วงทศวรรษ 2540-2550 เกิดจากการขยายตัวอย่างรวดเร็วของกรุงเทพฯ มีการปรับตัวของชุมชนชานเมืองในกรณีพื้นที่ชานเมืองนนทบุรี พบว่ามีการรุกคืบของเมืองประกอบกับการเร่งพัฒนาเทคโนโลยีที่ทันสมัยเพื่อเพิ่มผลผลิตในการส่งออก กระแทกกับวิถีชาวสวนดั้งเดิม

โดยทำให้สวนผลไม้ที่เป็นบริเวณกว้างขวางมาแต่เดิมได้ถูกเปลี่ยนเป็นพื้นที่ของโรงงานอุตสาหกรรม และส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศน์ที่เสียสมดุล ชาวสวนต้องปรับตัวโดยการเปลี่ยนไปประกอบอาชีพอื่น ชาวสวนบางส่วนที่ยังคงทำสวน เช่น สวนทุเรียนที่ต้องเปลี่ยนแปลงเป็นการขยายพันธุ์ไม้เพื่อจำหน่ายเป็นกิ่งพันธุ์และมีรายได้เล็กน้อยจากผลผลิต ในด้านสังคมวัฒนธรรมก็ได้รับผลกระทบ เช่น ระบบเครือญาติที่มีบทบาทน้อยลง โดยอาชีพชาวสวนไม่เป็นที่นิยมในหมู่คนรุ่นใหม่อีกต่อไป ลูกหลานชาวสวนเดิมนิยมเรียนหนังสือสูงขึ้นและไม่ประกอบอาชีพทางการเกษตร เช่นเดียวกับบรรพบุรุษ อย่างไรก็ตาม ชาวสวนบางส่วนสามารถพึ่งตนเอง ปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตโดยอาศัยเทคโนโลยีใหม่ ๆ ในขณะที่ยังคงรักษาขนบธรรมเนียมวัฒนธรรมเดิมไว้ได้ (ญาณิ สรประไพ, 2538)

ในช่วงทศวรรษ 2550 การขยายตัวของเมืองกรุงเทพมหานครแสดงให้เห็นชัดเจนว่า พื้นที่แถบชานเมืองกำลังเข้าสู่การเปลี่ยนแปลงและปรับตัวอย่างเป็นพลวัตร กล่าวคือมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ในพื้นที่ย่านชานเมืองบางแห่งพบว่า เป็นย่านที่มีการพัฒนาทางกายภาพและมีความเป็นเมืองสูงมาก เช่น ย่านวิภาวดีรังสิต งามวงศ์วาน แจ้งวัฒนะ และมีบริเวณพื้นที่เกษตรกรรม (พื้นที่สีเขียว) ที่ลดลงมาก พร้อม ๆ กับการสร้างถนน เส้นทางรถไฟฟ้า สิ่งก่อสร้างรวมถึงสถานที่ราชการที่ย้ายออกมาจากใจกลางกรุงเทพมหานคร ในขณะที่บางพื้นที่ เช่น ย่านเกษตร-นวมินทร์ รัตนาธิเบศร์บางใหญ่ บางบัวทอง-ชัยพฤกษ์ ยังคงมีสัดส่วนพื้นที่สีเขียวมากกว่าแต่มีการกระจายตัวของเมืองเป็นหย่อม ๆ โดยเฉพาะการเกิดขึ้นของห้างสรรพสินค้าและสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับชีวิตแบบเมือง โดยพื้นที่ย่านเกษตร-นวมินทร์ มีความเป็นเมืองมากกว่าเส้นทางอื่น เพราะเป็นเส้นทางเชื่อมโดยตรงกับกทม. และเป็นเส้นทางเชื่อมต่อเข้าถึงกรุงเทพมหานครชั้นในโดยเชื่อมเส้นทางจากถนนประเสริฐมนูกิจ ประดิษฐ์มนูธรรม ย่านลาดพร้าว ถนนเลียบทางด่วนรามอินทรา เอกมัย เข้าสู่ใจกลางกรุงเทพมหานครชั้นในอย่างสะดวกสบาย เส้นทางจึงประกอบด้วยสิ่งก่อสร้าง ห้างสรรพสินค้าที่ทันสมัย โรงแรม ร้านอาหาร ร้านค้าหลากหลายประเภท ตลอดจนบ้านจัดสรรและคอนโดมิเนียมราคาค่อนข้างสูง

ส่วนพื้นที่อื่น ๆ ย่านชานเมืองนนทบุรี เช่น งามวงศ์วาน รัตนาธิเบศร์ ดิวนนท์ ไทรน้อย และบางบัวทอง-ชัยพฤกษ์ เป็นย่านที่กำลังมีการขยายเส้นทางการคมนาคม สร้างเส้นทางรถไฟฟ้า มีการก่อสร้างให้เห็นตลอดเส้นทางอีกทั้งเป็นพื้นที่รองรับการขยายตัวของทางสรรพสินค้า หมู่บ้านจัดสรร และคอนโดมิเนียมหลายระดับทั้งระดับกลางค่อนข้างสูงจนถึงระดับล่าง สำหรับพื้นที่บางใหญ่ ไทรน้อย บางบัวทอง-ชัยพฤกษ์ และท่าอิฐ เป็นย่านที่อยู่อาศัยทั้งที่เป็นชุมชนดั้งเดิมชุมชนชาติพันธุ์และมีชุมชนใหม่ มีการเกิดขึ้นของคอมมูนิตีมอลล์ไลฟ์สไตล์ มอลล์ ร้านอาหารท้องถิ่นและร้านอาหารแบบเมืองสมัยใหม่ เรียงรายมากมายหลากหลายปะปนกันตลอดเส้นทางรวมถึงมีร้านค้าสะดวกซื้อตามหมู่บ้านแทบทุกแห่งทั้งในชุมชนเก่าและชุมชนใหม่ ทั้งนี้ยังปรากฏร้านขายของชำและสินค้าทางการเกษตรที่แสดงให้เห็นว่าพื้นที่ย่านนี้เป็นทั้งที่อยู่อาศัยและพื้นที่ทำการเกษตรที่ลดลงและมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการใช้พื้นที่ไปจากเดิม

การพัฒนาทางกายภาพ ย่านถนนราชพฤกษ์ อันเป็นเส้นทางคมนาคมตัดใหม่ที่เป็นทั้งเส้นทางออกนอกเมือง โดยเชื่อมต่อถนนชัยพฤกษ์และเส้นทางไทรน้อยไปยังจังหวัดสุพรรณบุรี และในทางกลับกันก็เป็นเส้นทางเข้าเมืองไปยังกรุงเทพมหานคร โดยผ่านเส้นทางสะพานพระรามที่ 5 เชื่อมต่อถนนบรมราชชนนี ตลิ่งชัน ไปจนถึงย่านปิ่นเกล้าและกรุงเทพมหานครชั้นใน พบว่ามีการพัฒนาที่มีความเป็นเมืองสูงเช่นกัน โดยเฉพาะย่านถนนชัยพฤกษ์ที่อยู่ขนานกับย่านบางบัวทอง มีการพัฒนาด้านอสังหาริมทรัพย์ตลอดเส้นทางโดยมีหมู่บ้านจัดสรร ราคาค่อนข้างสูง และมีร้านอาหารราคาแพง ทั้งที่เป็นร้านที่เกิดขึ้นใหม่และเป็นสาขาของร้านที่มีชื่อเสียงจากในกรุงเทพฯ มีห้างสรรพสินค้า โรงแรม ร้านอาหาร ร้านกาแฟสไตล์สมัยใหม่ โรงเปียร์ คอมมูนิตีมอลล์และไลฟ์สไตล์ มอลล์ที่ตอบสนองรสนิยมของชนชั้นกลางค่อนข้างสูงจากในเมืองและที่อาศัยอยู่ย่านชานเมืองที่มีการใช้ชีวิตตามแบบฉบับ (typical) ของคนรุ่นใหม่ในกระแสบริโภคนิยมในขณะที่มีความเป็นท้องถิ่น เช่น ร้านอาหารพื้นบ้าน บ้านเรือนรุ่นเก่า และร้านค้าแบบโชห่วยกระจายตัวอยู่เป็นหย่อม ๆ ปะปนกันอย่างหลากหลาย

การเปลี่ยนแปลงพื้นที่เกษตรกรรมมาเป็นพื้นที่เมืองเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องในช่วงประมาณ 20 กว่าปีที่ผ่านมาโดยในย่านงามวงศ์วาน ดิوانนท์ รัตนาธิเบศร์ บางบัวทอง-ชัยพฤกษ์ มีการขยายถนน ปรับปรุงเส้นทางและตัดถนนใหม่ รวมทั้งมีทางด่วนศรีรัชที่ตัดผ่านถนน นอกจากนี้ในย่านบางใหญ่อาจจัดได้ว่าเป็นศูนย์กลางคมนาคมและเป็นศูนย์กลางเมืองแห่งใหม่อีกแห่งหนึ่ง ด้วยเส้นทางอนาคตและมีโครงการขนาดใหญ่ (Megaproject) จากภาครัฐที่เชื่อมต่อทุกเส้นทางเข้าด้วยกัน ทั้งวงแหวน-ทางด่วน-มอเตอร์เวย์-รถไฟฟ้าสายสีม่วง-ขนส่งมวลชน-ท่าเรือ เป็นจุดตัดถนนกาญจนาภิเษก ขนาด 12 เลน และถนนรัตนาธิเบศร์ขนาด 10 เลน ทำให้การคมนาคมในย่านนี้ค่อนข้างคึกคักและความหลากหลาย ไม่ว่าจะด้วยรถยนต์ส่วนตัว รถโดยสารสาธารณะ หรือรถไฟฟ้า รวมถึงมีบริการรถสองแถวที่วิ่งในระยะทางสั้น ๆ และรถมอเตอร์ไซด์รับจ้างก็ได้รับความนิยมมากเช่นกัน

จะเห็นได้ว่า พื้นที่บริเวณชานเมืองนนทบุรีได้รับการพัฒนาให้เป็นพื้นที่สาธารณะและพื้นที่ทางสังคมที่ผู้คนสามารถใช้ร่วมกันทั้งในระดับปัจเจก ระดับครอบครัวและระดับกลุ่ม ทั้งนี้โดยมีวัตถุประสงค์และความสนใจที่หลากหลายมากขึ้น

พื้นที่ชุมชนเกี่ยวกับการขยายตัวของเมือง

ในมิติของชุมชนเก่าในพื้นที่ชานเมืองนนทบุรี พบว่ามีชุมชนชาติพันธุ์ อาทิ ชุมชนมุสลิมย่านถนนสามัคคี (เส้นทางเชื่อมกับย่านแจ้งวัฒนะ) ดิวนนท์ ปากเกร็ด บางใหญ่ บางบัวทอง และท่าอิฐ การแสดงออกถึงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ในย่านชานเมืองในกรณีของจังหวัดนนทบุรีนั้น ปรากฏให้เห็นถึงความเป็นท้องถิ่นทั้งในแบบที่เป็นอัตลักษณ์เดิมที่สามารถปรับตัวได้ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงและการขยายตัวของเมือง เช่น อัตลักษณ์มอญย่านดิวนนท์ สนามบินน้ำ ปากเกร็ด ตลอดจนท่าอิฐ และบางบัวทองอันมีส่วนเกี่ยวข้องกับการพัฒนาทางด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม กล่าวคือ อัตลักษณ์มอญถูกทำให้กลายเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมเพื่อตอบสนองรสนิยมของนักท่องเที่ยวโดยเฉพาะชนชั้นกลางทั้งในประเทศและต่าง

ประเทศ ไม่ว่าจะในรูปแบบของอาหาร เครื่องแต่งกาย สินค้าและบรรจุภัณฑ์ที่ระลึกชุมชนรวมถึงประเพณีพิธีกรรมและความเชื่อพร้อมกันนี้ลักษณะบางประการของวิถีชีวิตและระบบคิดแบบทุนนิยมก็ได้แทรกซึมเข้าไปปะปนอยู่ในสำนึกทางชาติพันธุ์โดยเฉพาะกลุ่มคนรุ่นใหม่ที่มีการแสดงออกว่ามีสำนึกของ “ชาวไทยเชื้อสายมอญ” อันเป็นทวิลักษณ์ (double identity) ทางวัฒนธรรม แต่ก็ได้ดำรงตนเช่นเดียวกับมอญรุ่นเก๋อย่างเคร่งครัดอีกต่อไปดังที่พบในกรณีการดำเนินกิจการร้านอาหารของชาวไทยเชื้อสายมอญรุ่นใหม่ที่คำนึงถึงผลประโยชน์และการแข่งขันทางธุรกิจมากกว่าสายสัมพันธ์ทางเครือญาติ

ทางด้านวัฒนธรรมชุมชน พบว่าชุมชนมอญเกาะเกร็ดเป็นชุมชนเก่าแก่ที่อาศัยความเป็นเครือญาติเป็นพื้นฐานของชุมชนมาแต่เดิมโดยจากการศึกษาของ อรสา เงินฉาย (2550) ระบุว่าเกาะเกร็ด เป็นชุมชนที่พัฒนามาตั้งแต่ปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา สังเกตได้จากวัดต่าง ๆ ที่สร้างขึ้นบนเกาะ แต่ละวัดเป็นโบราณสถานที่สวยงามแตกต่างจากวัดที่อยู่ในบริเวณตำบลใกล้เคียงกันในอำเภอปากเกร็ดอย่างเห็นได้ชัด และเป็นวัดที่สร้างขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลายทั้งสี่ทางด้านบริเวณลัดเกร็ดตอนใต้เป็นที่ตั้งด่านตรวจเรือที่จะเดินทางขึ้นไปกรุงศรีอยุธยา (ชาวบ้านเรียกว่า “ปากด่าน”) เมื่อกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่า ทหารพม้ายึดหมู่บ้านบนเกาะนี้เป็นด่านตรวจเรือแพคนไทย เกาะเกร็ดจึงมีบทบาทสำคัญกับประวัติศาสตร์ไทยมาตั้งแต่สมัยโบราณสำหรับการตั้งถิ่นฐานของชุมชนชาวมอญเกาะเกร็ดพบที่มีการอพยพมาตั้งถิ่นฐาน 2 ครั้ง ครั้งแรก ในปี พ.ศ. 2317 สมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงโปรดฯ ให้ครอบครัวมอญของพระยาแจ้งซึ่งเป็นนายทหารหัวหน้าครอบครัวมอญมาตั้งบ้านเรือนอยู่ที่อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรีและที่อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี ชาวมอญที่เข้ามาอยู่ในครั้งนั้นส่วนใหญ่เป็นครอบครัวทหารและได้ร่วมกับทหารมอญเก่าครั้งสมัยกรุงศรีอยุธยาและทหารไทยทำสงครามขับไล่พม่าซึ่งเป็นการขับไล่เข้าศึกอย่างเข้มข้นมากโดยเฉพาะอย่างยิ่งในศึกสงครามเก้าทัพ ทหารมอญมีบทบาทสำคัญอย่างมากในการขับไล่เข้าศึก และได้รับพระราชทานยศเป็นทหารชั้นผู้ใหญ่จำนวนมาก พระยาแจ้งซึ่งตั้งบ้านเรือนที่คลองบางตลาด ภายหลังได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น

เจ้าพระยามหาโยธาในสมัยรัชกาลที่ 1 และเป็นต้นสกุล “คชเสนี” ส่วนครั้งที่ 2 พ.ศ. 2358 สมัยพระพุทธรูปเสด็จลี้ภัยไปพรตเกล้าฯ ให้เจ้าฟ้ามงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ไปรับครอบครัวมอญซึ่งหนีภัยจากพม่ามาอยู่ด่านเจดีย์สามองค์กาญจนบุรี และให้เจ้าพระยาอภัยภูธร สมุหนายก รับครอบครัวมอญที่เข้ามาทางด่านแม่ละเมา แม่สอด เมืองตากให้ครอบครัวมอญเหล่านี้มาอยู่ที่นนทบุรี ปทุมธานี และเมือง นครเขื่อนขันธ์ (อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ) ชาวมอญจึงตั้งบ้านเรือนอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาตั้งแต่อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เรื่อยมาจนถึงกรุงเทพมหานคร ชาวมอญเหล่านี้ในเบื้องต้นตั้งใจว่าจะอยู่ชั่วคราวและอยู่ในบริเวณบ้านร้างเมืองร้างของคนไทยซึ่งทิ้งไปเพราะพม่ารุกรานจับไปเป็นเชลย ด้วยเหตุนี้ชุมชนที่เกิดขึ้นใหม่บริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยาตั้งแต่อำเภอบางปะอิน จนถึงกรุงเทพมหานคร สมัยนั้นถึงปัจจุบันจึงเป็นที่อยู่อาศัยของชุมชนชาวมอญเกือบทั้งหมด ชาวมอญที่อพยพมาส่วนใหญ่เป็นขุนนาง ทหาร และพระสงฆ์ โดยเข้ารับราชการเป็นขุนนางจำนวนมาก สถานภาพทางสังคมและการดำเนินชีวิตจึงอยู่ในขั้นดีเป็นที่ยอมรับของคนไทยโดยทั่วไป

สำหรับชุมชนชาวมอญปากเกร็ดเมื่อได้รับการโปรดเกล้าฯ จากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ให้ตั้งเป็นอำเภอชื่อปากเกร็ด เมื่อ พ.ศ. 2427 นั้นทรงแต่งตั้งนายอำเภอคนแรกเป็นคนมอญ คือ พระยารามัญ นนทเขตคคี (เนียม นนทนาคร) และที่ว่าการอำเภอปากเกร็ดคือบ้านพระยารามัญนนทเขตคคี ตั้งอยู่ที่หมู่ที่ 7 ตำบลเกาะเกร็ด ต่อมามีการเปลี่ยนนายอำเภอและที่ว่าการอำเภอหลายครั้ง จนถึง พ.ศ. 2506 ได้ย้ายที่ว่าการจากตรงข้ามโบสถ์วัดบ่อมาสร้างบริเวณที่ว่าการปัจจุบันลักษณะการตั้งถิ่นฐานของประชากรในบริเวณเกาะเกร็ดแบ่งประชากรเป็น 2 กลุ่ม คือไทยและไทยเชื้อสายมอญ จากการสังเกตของ อรสา เงินฉาย (2550) พบว่า ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ชาวมอญส่วนใหญ่ตั้งบ้านเรือนหนาแน่นบริเวณรอบเกาะ ริมแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งคล้ายกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทยภาคกลางที่ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมจึงมักนิยมเลือกตั้งถิ่นที่อยู่อาศัยอยู่ใกล้บริเวณริมแม่น้ำ การเลือกที่ตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนริมน้ำของชาวมอญ เป็นไปดังคำกล่าวที่สืบทอดต่อกันมาว่า “มอญไปอยู่ที่ไหนมักจะเลือกตั้งบ้านเรือนริมน้ำ

เพราะจะได้นำมาใช้ในชีวิตประจำวัน และสามารถเดินทางได้สะดวก” “ปลูกบ้านใกล้น้ำ เพราะจะได้นำเครื่องปั้นดินเผา ล่องเรือไปขายได้” (อรสา, 2550) การเลือกทำเลที่ตั้งบ้านเรือนริมน้ำของชาวมอญจึงเป็นไปเพื่อความสะดวกในการนำน้ำมาใช้ในการอุปโภคบริโภคในชีวิตประจำวัน ตลอดจนความสะดวกสบายในการเดินทาง เนื่องจากในสมัยก่อนนิยมใช้เส้นทางคมนาคมทางน้ำเป็นหลัก

ในปัจจุบัน พบว่าอัตลักษณ์มอญถูกนำเสนอผ่านการแสดงสินค้าทางวัฒนธรรม และใช้ในการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวโดยจังหวัดนนทบุรี การคงอยู่ของสถานที่บางแห่ง อัตลักษณ์มอญยังคงได้รับการรักษาไว้เพียงด้านศิลปกรรม สถาปัตยกรรม และพิธีกรรม เช่น ศิลปะจิตรกรรมฝาผนังที่พบในพระอุโบสถของวัดชมพูเวก ซึ่งเป็นวัดเก่าแก่ของชุมชนมอญย่านสนามบินน้ำ สะท้อนอัตลักษณ์เดิมที่ยังคงอยู่ไม่ว่าจะเป็นสถานที่ที่สร้างตามรูปแบบสถาปัตยกรรมมอญ กล่าวคือ มีสถาปัตยกรรมบางอย่างหนึ่ง ซึ่งสันนิษฐานว่าสร้างโดยพวกมอญที่อพยพมาตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณนี้ตั้งแต่สมัยอยุธยา มีลักษณะพิเศษโดยเฉพาะลวดลายปูนปั้นของพระอุโบสถและวิหารที่ประดิษฐานรอยพระพุทธรูปบาทจำหลักหิน มีความคล้ายคลึงกับศิลปะและวัฒนธรรมของมอญในพม่า ปัจจุบันมีการบูรณปฏิสังขรณ์วัดให้มีสภาพใหม่ขึ้นโดยเจดีย์ที่มีสภาพเก่าแก่ทรุดโทรมก็มีการซ่อมแซม และภายในพระอุโบสถก็ยังคงมีภาพจิตรกรรมแบบมอญ ส่วนพิธีกรรม แม้ว่าจะไม่ได้มีความแตกต่างจากวิถีพุทธเถรวาททั่วไป แต่จากการศึกษาภาคสนามพบว่าวัดนี้ไม่ได้มีความเชื่ออื่นนอกจากพุทธเถรวาทที่เป็นวิถีปฏิบัติของชุมชนในละแวกนั้นซึ่งไม่ได้มีเพียงชุมชนมอญ หากแต่มีชุมชนอื่น ๆ ทั้งเก่าและใหม่อาศัยปะปนกันมากขึ้น

ขณะเดียวกัน อัตลักษณ์ของชุมชนทางชาติพันธุ์อื่นที่พบในการศึกษาคั้งนี้ ได้แก่ อัตลักษณ์ชาติพันธุ์จีน ก็มีการแสดงออกตามการตั้งหลักแหล่งหรือชุมชนต่าง ๆ ของคนไทยเชื้อสายจีนอย่างกระจุกกระจิกภายในจังหวัดนนทบุรี ก็มีการนิยามอัตลักษณ์ที่ทับซ้อนเช่นกันแม้จะยังคงมีพิธีกรรม ความเชื่อตามแบบที่บรรพบุรุษได้ปฏิบัติมา จากการศึกษาภาคสนามครั้งนี้พบว่าชุมชนโดยรอบวัดบรมราชากาญจนาภิเษกอนุสรณ์ (เล่งเน่ยยี่ 2) และบริเวณตลาดเก่า อำเภอบางบัวทอง

จ.นนทบุรี เป็นชุมชนของชาวไทยเชื้อสายจีน ซึ่งเดิมมีอาชีพทำสวนผักและตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณตลาดเก่า มีวัตรปฏิบัติตามความเชื่อทางศาสนาพุทธนิกายมหายาน โดยมีศาสนสถานและโรงเจ บริเวณตลาดเก่า เป็นศูนย์กลางทางความเชื่อและมีสำนึกของความเป็นชุมชนไทยเชื้อสายจีนอย่างเหนียวแน่นสะท้อนออกมาในด้านพิธีกรรมและความเชื่อที่มีต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ต่อมาเมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ โดยมีการตัดถนนสายหลักจากถนนรัตนธิเบศร์และถนนวงแหวนโทรนอยเข้ามายังอำเภอบางบัวทอง จึงมีการสร้างวัดเล่งเน่ยยี่ 2 เพื่อให้สอดคล้องกับความเชื่อของชุมชนชาวไทยเชื้อสายจีนดั้งเดิมที่ยังคงอาศัยอยู่ในละแวกตลาดเก่าในปัจจุบัน และตลาดเก่าบางบัวทองก็ยังคงเป็นศูนย์กลางการค้าของผู้คนละแวกนั้น ในขณะที่มีร้านค้าใหม่ ๆ เกิดขึ้นตามมาอย่างต่อเนื่อง

ในอดีต วัดแห่งนี้เดิมเป็นเพียงโรงเจขนาดเล็กตามที่กล่าวข้างต้น ต่อมาเจ้าอาวาสวัดเล่งเน่ยยี่ กรุงเทพมหานคร ร่วมกับพุทธบริษัทไทย-จีน ได้พัฒนาเป็นวัดจีนที่สมบูรณ์สวยงามในพื้นที่รวม 12 ไร่ เพื่อน้อมเกล้าฯ ถวายเป็นวัดเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชบรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 ในโอกาสมหามงคลทรงครองสิริราชสมบัติครบ 50 ปี โดยใช้เวลาดำเนินการก่อสร้างถึง 12 ปี จึงแล้วเสร็จ พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร พระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 10 เมื่อครั้งยังดำรงพระอิสริยยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร เสด็จฯ แทนพระองค์ ประกอบพิธีสมโภชเปิดวัดบรมราชากาญจนาภิเษกอนุสรณ์ เมื่อวันที่ 20 มีนาคม 2551 วัดบรมราชากาญจนาภิเษกอนุสรณ์ฯ ก่อสร้างตามแบบสถาปัตยกรรมในยุคหมิง-ชิง โดยจำลองมาจากพระราชวังต้องห้ามในกรุงปักกิ่ง มีความสง่างามและมีรายละเอียดการตกแต่งที่ประณีตเป็นอย่างยิ่ง โดยทางวัดได้เชิญช่างฝีมือชั้นครูจากประเทศจีนมาดำเนินการก่อสร้างโดยตรง วิหารแต่ละหลังประดับด้วยลวดลายภาพเขียนสีพุทธศิลป์แบบจีนใช้สีน้ำเงิน แดงและทองเป็นหลัก ตามผนังและเพดานมีคาถา โอม มา นี ปะ หมี ฮัง เป็นตัวอักษรสีทอง ที่แสดงถึงความเชื่อว่าขับไล่สิ่งชั่วร้ายต่าง ๆ ได้ หลังคาวิหารมุงด้วยกระเบื้องเผาแบบจีนสีเหลืองเข้ม ที่ตรงมุมหลังคาทั้ง 4 มุมประดับด้วยรูปสัตว์มงคล ได้แก่ เทวดาขี่หงส์

มังกร สิงโต ม้าน้ำ ม้าเทวดา แพะเทวดาเขาเดียว กระตึงเทวดา ปลาเทวดาและนกเค้าแมว นอกจากนี้ รายรอบพระวิหารยังประดับด้วยหินแกะสลักต่าง ๆ มากมาย ซึ่งล้วนนำมาจากสาธารณรัฐประชาชนจีน วัดแห่งนี้จึงเป็นสถานที่อีกแห่งหนึ่งซึ่งเหมาะสมอย่างยิ่งแก่การศึกษาพุทธศิลป์ของจีนและเป็นสถานที่ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของผู้คนจากหลายแหล่ง (<https://www.touronthai.com/article/1832>) ปัจจุบันการกลายเป็นแหล่งศึกษาพุทธศิลป์ของจีนและแหล่งท่องเที่ยวสำคัญดังกล่าวส่งผลให้เกิดการปรับรูปแบบการบริหารจัดการไม่เพียงแต่ตัววัดเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการบริหารจัดการพื้นที่โดยรอบและแหล่งท่องเที่ยวตลอดจนร้านค้าประเภทต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเพื่อรองรับการเข้ามาของผู้คนที่หลากหลายขึ้นกว่าเดิม การเกิดขึ้นของเส้นทางคมนาคมใหม่จึงเป็น “เส้นทางเปิด” ที่นำพาผู้คนให้เข้าถึงสถานที่ศักดิ์สิทธิ์แห่งนี้ได้สะดวกขึ้นพร้อมกับการ “เปิดตัว” ของสถานที่ศักดิ์สิทธิ์นี้ให้เป็นที่รู้จักต่อสาธารณะและชุมชนที่หลากหลายมากขึ้น ทั้งนี้ได้มีการปรับวัตรปฏิบัติและระบบการบริหารจัดการที่ตอบสนองความเชื่อและศรัทธาของผู้คนไม่เพียงเฉพาะในพื้นที่อีกต่อไป หากแต่รวมถึงผู้คนจากที่อื่นโดยเฉพาะชนชั้นกลางจากกรุงเทพมหานครขึ้นในที่มีกะหลังไหลกันมาราบไหวบูชาเทพเจ้าตามความเชื่ออย่างล้นหลามในช่วงเทศกาลตรุษจีน ส่งผลต่อการบริหารจัดการจราจรที่ไม่แตกต่างจากรูปแบบจราจรในกรุงเทพมหานครขึ้นใน

นอกจากนั้น ยังพบอัตลักษณ์ชุมชนชาติพันธุ์ดั้งเดิมที่น่าสนใจในพื้นที่ชานเมืองนนทบุรีอีกแห่ง ได้แก่ อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของชาวมุสลิม ซึ่งพบว่า มีชุมชนเก่าแก่ของชาวมุสลิม ที่ตั้งอยู่บริเวณย่านถนนสามัคคี ย่านท่าอิฐ ไทรน้อย และบางบัวทอง อัตลักษณ์ของชาวมุสลิมในพื้นที่ดังกล่าวยังคงแสดงออกชัดเจนในเรื่องอาหารการกินและการปฏิบัติกิจกรรมทางศาสนา ดังจะเห็นว่ามีมัสยิดและร้านขายอาหารมุสลิมอยู่มากมายตลอดเส้นทางที่ตัดผ่านและกระจัดกระจายไม่เฉพาะในย่านที่เป็นชุมชนมุสลิมเท่านั้น จากการสังเกตพบว่าชุมชนมุสลิมเหล่านี้เป็นชุมชนเก่าแก่ที่มีอยู่เดิม เช่น ชุมชนมุสลิมท่าอิฐและไทรน้อยโดยกลุ่มมุสลิมที่มาตั้งถิ่นฐานอยู่เป็นชุมชนใหญ่บริเวณท่าอิฐ ได้มาตั้งรกรากบริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยา จ.นนทบุรี ตั้งแต่สมัยต้นรัตนโกสินทร์ มีผู้นำชุมชนคือ โต๊ะกีวักมะมา

ทำงานเพื่อเป็นประโยชน์แก่ประเทศจนได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้เป็น นายกongวังกะมา มีหน้าที่ดูแลพี่น้องชาวไทยมุสลิมใน จังหวัดนันทบุรี และได้รับพระราชทานที่นาสำหรับทำอาชีพเพาะปลูกทำมาหากิน จัดตั้งเป็นชุมชนมุสลิมทำอิฐ ทั้งนี้ตำแหน่งนายกongวังกะมามีหน้าที่ดูแลและส่งเสริมอาชีพให้แก่หมู่พี่น้องชาวไทยมุสลิมในชุมชนของตนเองงานที่ทำเทียบเท่าได้กับตำแหน่งงานของนายอำเภอทำอิฐ หรือผู้บังคับหมวดทำอิฐ ต่อมา นายกongวังกะมาได้จัดสรรที่ดินที่ได้รับพระราชทานมาแบ่งปันให้แก่ลูกบ้านของตนเองจนครบทุกครัวเรือนแล้วช่วยกันสร้างมัสยิดทำอิฐขึ้นเป็นครั้งแรก เป็นมัสยิดเรือนไม้รูปร่างแบบ บาแลเข้าละหมาดได้ครั้งละ 30 คน เมื่อหมดสมัยของนายกongวังกะมา หลวงสะมาแอได้ทำหน้าที่หัวหน้าชุมชนดูแลทุกข์สุขของพี่น้องชาวไทยมุสลิมที่ชุมชนทำอิฐ หลวงสะมาแอเป็นผู้ริเริ่มบุกเบิกสร้างมัสยิดทำอิฐขึ้นใหม่ในที่ดินพระราชทานเพื่อรองรับจำนวนประชากรที่เพิ่มมากขึ้น และเป็นมัสยิดที่เด่นสง่าริมแม่น้ำเจ้าพระยามาจนถึงทุกวันนี้ มัสยิดทำอิฐจึงเป็นชุมชนมุสลิมขนาดใหญ่ มีโรงเรียนสอนศาสนา ซึ่งเป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวางในบรรดาชาวมุสลิมทั้งในและนอกพื้นที่ (<http://www.masjidinfo.com/mosque/info/1390286475>) จากการสังเกตและสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ พบว่าชุมชนมุสลิมดังกล่าวไม่ใช่ชุมชนปิด ในทางตรงข้าม มีผู้คนมากหน้าหลายตาจากที่อื่นเข้าไปอยู่ใกล้เคียงในย่านเดียวกัน รวมทั้งมีการเกิดขึ้นของร้านค้า ร้านอาหาร และหมู่บ้านจัดสรรสมัยใหม่เพื่อรองรับความหลากหลายของผู้คนที่เพิ่มมากขึ้น ในขณะที่ร้านขายของชำและตลาดพื้นบ้านก็ยังเป็นวัฒนธรรมบริโภคของชาวมุสลิมและผู้คนในย่านนั้นเดียวกัน

อาจกล่าวได้ว่า ความหลากหลายทางวัฒนธรรมในมิติของชาติพันธุ์ยังปรากฏให้เห็นเป็นรูปธรรมในรูปของชุมชนที่ยังคงมี “พื้นที่” ของการรวมกลุ่ม เช่น วัด ศาลเจ้า โรงเจ และมัสยิด ในพื้นที่ต่าง ๆ ที่มีชุมชน มอญ จีน และมุสลิมตั้งถิ่นฐานอยู่ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นชุมชนเก่าแก่ที่มีประวัติความเป็นมายาวนานในแต่ละกรณีที่แตกต่างกันการคงอยู่ของพื้นที่ของการรวมกลุ่มเหล่านี้เมื่อต้องเผชิญกับสถานการณ์ของการเปลี่ยนแปลงจากการขยายตัวของเมืองจึงเป็นเงื่อนไขใหม่ในชีวิตสำหรับผู้ที่อยู่ในพื้นที่มาแต่เดิมโดยเฉพาะคนที่มายุ 50 ปีขึ้นไป รวมถึงผู้ที่

ย้ายเข้ามาอยู่ใหม่ซึ่งมีความหลากหลายมาก การเติบโตของเมืองและการเชื่อมต่อเส้นทางคมนาคมออกไปหลายทิศทาง ทำให้จังหวัดนนทบุรีกลายเป็นพื้นที่ชานเมืองที่สามารถรองรับผู้คน que เดินทางสัญจรไปมาได้มากขึ้นทั้งที่มาเพื่อทำงานอยู่ประจำ และเป็นเส้นทางผ่านไปยังจังหวัดอื่นดังจะเห็นว่าการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพอย่างรวดเร็ว

การขยายตัวของเมืองได้ส่งผลกระทบต่อชุมชนเก่าในบริเวณชานเมืองนนทบุรีรวมทั้ง ชุมชนตลาดทำนํานนทบุรีที่มีการเปลี่ยนแปลง พัฒนาอย่างต่อเนื่อง โดยที่ชุมชนดังกล่าวเริ่มมีบทบาทสำคัญมาตั้งแต่ พ.ศ. 2471 จากการย้ายตัวเมืองนนทบุรีและเรือนจำกองมหันตโทษเข้ามาตั้งในชุมชนตลาดทำนํานนทบุรี ทำให้บริเวณนี้กลายเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจและสังคมของจังหวัดนนทบุรีและมีการพัฒนาพื้นที่อย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน หลังเกิดอุทกภัยครั้งใหญ่ในปี พ.ศ. 2485 และเกิดสงครามโลกครั้งที่สองในช่วงปี พ.ศ. 2484-2488 ส่งผลทางด้านลบต่อเศรษฐกิจของชุมชน ต่อมาเมื่อรัฐบาลประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504-2509) เพื่อสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศ นโยบายพัฒนาเมืองนนทบุรีเพื่อเป็นฐานรองรับการขยายตัวของกรุงเทพฯ จึงเกิดขึ้น เศรษฐกิจและสังคมของชุมชนตลาดทำนํานนทบุรีจึงมีการพัฒนาขึ้นอีกครั้ง แต่การพัฒนานี้ก็ได้ส่งผลกระทบต่ออาชีพดั้งเดิมของผู้คนในบริเวณชุมชนตลาดทำนํานนทบุรี โดยเฉพาะอาชีพการทำเครื่องปั้นดินเผาและอาชีพทำสวน โดยพื้นที่สวนถูกเปลี่ยนเป็นพื้นที่อยู่อาศัยโดยเฉพาะบ้านจัดสรร อาคารพาณิชย์และห้องชุด (ภควุฒิ ทวีศ, 2553)

จากการสำรวจภาคสนามพบว่า ชุมชนเก่าบางแห่ง เช่นชุมชนริมน้ำใกล้วัดแสงสิริธรรม ตำบลท่าอิฐ อำเภอปากเกร็ด มีการปรับใช้พื้นที่ส่วนตัวบางส่วนได้แก่ บริเวณชานเรือนของบ้านไม้เก่าริมน้ำ ให้เป็นพื้นที่สาธารณะซึ่งผู้คนสามารถเข้าถึงได้ตามช่วงเวลาของการเปิดบ้านขายกล้วยเดี่ยวเร็ว ที่มีชื่อเป็นที่รู้จักผ่าน webpage โดยอาศัยชานเรือนเก่าแก่ริมน้ำเป็นบริเวณขาย ลูกค้าที่มารับประทานกล้วยเดี่ยวสามารถจับจองพื้นที่มุมใดก็ได้บริเวณชานเรือนเป็นที่รับประทาน รวมถึง

นั่งรับประทานแบบห้อยขาลงสู่แม่น้ำเจ้าพระยาด้วยบรรยากาศที่ผ่อนคลาย การใช้พื้นที่ดังกล่าวนอกจากตอบสนองความต้องการของลูกค้าทั้งในและนอกพื้นที่แล้ว โดยที่ลูกค้าส่วนใหญ่เดินทางมาจากกรุงเทพฯ และจากในเมืองแล้ว ยังแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระดับย่านและเพื่อนบ้านในลักษณะชุมชนเมืองที่ยังคงเกาะกันอยู่ (neighborhood as bounded community) ในระดับหนึ่ง เนื่องจากชุมชนนี้มีพื้นที่ติดต่อกัน และมีสายสัมพันธ์ในฐานะเพื่อนบ้านและชุมชนเครือญาติที่ยังคงช่วยเหลือเกื้อกูลกันในระดับหนึ่ง โดยมีวิธีเรียกลูกค้าเพื่อสนับสนุนการค้าขายซึ่งกันและกัน เป็นเครือข่ายความสัมพันธ์ที่นับเป็นทุนทางสังคมที่ปรากฏอยู่ในชุมชนอย่างน่าสนใจ ทั้งนี้วิถีชุมชนริมน้ำยังคงเป็นปรากฏการณ์สำคัญที่พบในพื้นที่ชานเมืองนนทบุรีอยู่มากและมีแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงจากการพัฒนาเมือง ในทิศทางใกล้เคียงกับงานวิจัยของ สำราญ จุช่วย (2555) ที่ศึกษาเรื่อง วิถีชีวิต คนในชุมชนริมคลองบางกอกน้อยตอนบน จังหวัดนนทบุรี ที่สอดคล้องกับแนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยพบว่า วิถีชีวิตของคนในชุมชนริมคลองบางกอกน้อยตอนบน จังหวัดนนทบุรี มีวิถีชีวิตด้านเศรษฐกิจ อยู่ในระดับดี ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลัก มีวิถีชีวิตด้านสังคมที่ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน มีวิถีชีวิตด้านวัฒนธรรมที่มั่นคงและยั่งยืน ในประเพณีดั้งเดิม มีวิถีชีวิตด้านสิ่งแวดล้อมที่มีความเป็นธรรมชาติ และมีการพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางน้ำมากขึ้น ความสอดคล้องของวิถีชีวิตคนในชุมชนริมคลองบางกอกน้อยตอนบน จังหวัดนนทบุรี กับ แนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมโดยรวมอยู่ในระดับค่อนข้างสูง และตามที่ สุปราณี หลักคำ (2556: 22-28 อ้างถึงในสำราญ จุช่วย) ได้สรุปข้อมูลจากการสำรวจชุมชนริมคลองบางกอกน้อยตอนบนจังหวัดนนทบุรีไว้ว่า ชุมชนแห่งนี้ เดิมเป็นชุมชนที่มีความสงบดำเนินชีวิตอยู่อย่างเรียบง่ายตามวิถีชีวิตชาวน้ำ แต่ในสถานการณ์ปัจจุบันชุมชนเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้น กระแสการท่องเที่ยวยังไม่มีบทบาทต่อชุมชนมากเท่าใด แต่ในอนาคตด้วยศักยภาพและโอกาสของชุมชนที่มี เอกลักษณ์ และยังคงมีเครือข่ายเข้าถึงทางน้ำที่ดี สามารถพัฒนาต่อยอดในการยกระดับการท่องเที่ยวให้สามารถเป็นแหล่งรายได้ใหม่ให้ชุมชนได้ ซึ่งมีการพัฒนาการท่องเที่ยวจากหน่วย

งานของรัฐ กลุ่มชาวบ้านและกลุ่มวัดที่มีนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวบริเวณริมคลองบางกอกน้อยอยู่แล้ว โดย การรื้อฟื้นตลาดน้ำขึ้นมาใหม่ เช่น บริเวณปากคลองบางใหญ่ จัดโดยเทศบาลบางม่วง และตลาดน้ำวัดตะเคียนที่มีการพัฒนาโดยเจ้าอาวาสวัดตะเคียน รวมถึงการล่องเรือเพื่อเข้ามาดูวิถีชีวิต ตามแนวริมน้ำและการไหว้พระตามแนวริมน้ำ ทำให้ชุมชนขาดการดูแลรักษาชุมชนริมน้ำ ไร้การควบคุมรกร้างแนวลำคลองโดยสิ่งปลูกสร้าง ไม่มีกฎระเบียบข้อบังคับต่าง ๆ เพื่อใช้ป้องกันปัญหาที่จะเกิดขึ้น ซึ่งเสี่ยงต่อการสูญเสียคุณค่า และเอกลักษณ์ของชุมชนได้

การเกิดขึ้นของวัฒนธรรมเมืองอันเป็นสิ่งที่ตามมาจากการขยายตัวของเมืองอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้จึงเป็นปรากฏการณ์ที่ทำให้พื้นที่ย่านชานเมืองนนทบุรีเป็นพื้นที่ที่มีการเปลี่ยนแปลงและปรับตัวอย่างต่อเนื่อง จนกลายเป็นพื้นที่ชานเมืองที่มีกิจกรรมทั้งที่เป็นกิจกรรมทางการเกษตร (farming) และไม่ใช่การเกษตร (non farming) อยู่ปะปนกัน โดยมีการเปลี่ยนแปลงพื้นที่เดิมไม่ว่าจะเป็นพื้นที่ทางการเกษตร พื้นที่อยู่อาศัยของชุมชนและพื้นที่ย่านการค้า ให้มีลักษณะของการใช้งานที่ตอบรับกับวิถีแบบเมืองมากขึ้น มีการลดลงของพื้นที่สวนเกษตรกลายเป็นสถานที่ราชการ หมู่บ้านจัดสรร คอนโดมิเนียมและย่านการค้าใหม่และข้อปึงมอลล์ที่ทันสมัย อย่างไรก็ตาม ความเป็นวัฒนธรรมท้องถิ่นต่าง ๆ ที่ยังคงปรากฏให้เห็นดังที่พบข้อมูลในชุมชนเก่าและชุมชนชาติพันธุ์บางแห่งตามที่กล่าวถึงแล้ว ก็จำต้องเผชิญหน้ากับความท้าทายใหม่ ๆ ที่มาจากการใช้ชีวิตในแบบเมืองที่แวดล้อมอยู่รอบด้านมากขึ้น ผู้คนในชุมชนเก่ามีการปรับตัวไปตามบริบทที่เปลี่ยนแปลงไปอันเป็นผลจากการพัฒนาทางกายภาพที่เชื่อมโยงกับกระแสการพัฒนาเมืองในระบบทุนนิยมที่ไม่อาจหยุดยั้งได้ เช่น วิถีบริโภค จากที่อาศัยตลาดชุมชนซึ่งเป็นตลาดสด ตลาดทำน้ำ ที่มีร้านค้าปลีกย่อยและร้านขายของชำเป็นหลัก ก็มีการแข่งขันกับร้านค้าสะดวกซื้อและร้านค้าตามห้างที่มาเปิดใหม่มากขึ้นเรื่อย ๆ วิถีบริโภคของผู้คนในพื้นที่จึงมีลักษณะผสมผสานระหว่างวิถีแบบเดิมและวิถีแบบเมืองใหม่ ทั้งนี้ วิถีบริโภคของคนเมืองส่วนหนึ่งได้แก่ การหวนกลับไปหาชีวิตที่เรียบง่ายสบาย ๆ ไม่เร่งรีบ (slow life) อันเป็นจุดแข็งของพื้นที่ชานเมืองเหล่านี้ในการตอบสนองความต้องการและรสนิยมในการบริโภคของคนเมืองดัง

กล่าว อาทิ ร้านอาหาร ร้านกาแฟบางแห่งที่ยังคงรักษาอัตลักษณ์เดิมด้านรสชาติ แต่มีการตกแต่งร้านให้มีบรรยากาศดึงดูดลูกค้าโดยเฉพาะคนรุ่นใหม่ที่ต้องการบรรยากาศที่หลากหลาย ทั้งแบบสบาย ๆ มีความเป็นท้องถิ่นและแบบอื่น ๆ ในขณะที่พบการเกิดขึ้นของร้านค้าและร้านอาหารสมัยใหม่ ตลอดจนโรงแรม รีสอร์ท บนพื้นที่กว้างขวางที่เคยเป็นพื้นที่เกษตรกรรมเพียงอย่างเดียว เป็นต้น

รถไฟฟ้ามาหา...นะเธอร

การเข้ามาของรถไฟฟ้าเป็นการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพที่สำคัญที่สุดประการหนึ่งของย่านชานเมืองนนทบุรีโดยมีรถไฟฟ้าสายสีม่วง (สายฉลองรัชธรรม) ที่มีเส้นทางวิ่งเข้าสู่ใจกลางเมืองกรุงเทพมหานครได้ ทำให้คนในพื้นที่ชานเมืองนนทบุรีมีทางเลือกในการเดินทางที่เพิ่มมากขึ้น เพราะการเดินทางด้วยรถไฟฟ้าค่อนข้างมีความสะดวกสบายและสามารถคาดเดาเวลาในการเดินทางได้โดยเส้นทางรถไฟฟ้าสายนี้เกิดขึ้นจากการปรับแผนแม่บทระบบขนส่งมวลชนทางราง พ.ศ. 2538 ที่นำเอาเส้นทางรถไฟฟ้าสายเฉลิมรัชมงคล (สายสีน้ำเงิน) ส่วนต่อขยายเดิมช่วงเตาปูน-บางใหญ่, สายสีม่วงเดิม ช่วงหอสมุดแห่งชาติเดิม-เตาปูน และสายสีส้มเดิม ช่วงสามเสน (หอสมุดแห่งชาติ)-ราชบุรีบูรณะ มาเชื่อมต่อเข้าด้วยกัน กลายเป็นรถไฟฟ้าเส้นทางใหม่ที่กำหนดให้เป็นสายสีม่วง

โครงการรถไฟฟ้าสายสีม่วง ช่วงบางใหญ่-บางซื่อ มีเส้นทางเดินรถรวมระยะทาง 20 กิโลเมตร มีสถานีทั้งหมด 16 สถานีจากบริเวณคลองบางไผ่ซึ่งเป็นที่ตั้งของศูนย์ซ่อมบำรุงรถไฟฟ้า ถนนวงแหวนรอบนอก (ตะวันตก) กาญจนาภิเษก เลี้ยวซ้ายเข้าสู่ถนนรัตนวิบูลย์ ข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาใกล้สะพานพระนั่งเกล้า ก่อนถึงสี่แยกแครายจะเลี้ยวขวาไปตามถนนติวานนท์ เลี้ยวซ้ายเข้าสู่ถนนกรุงเทพ-นนทบุรี ถึงบริเวณแยกเตาปูน มีสถานีเตาปูนเป็นสถานีเชื่อมต่อกับสถานีบางซื่อของรถไฟฟ้ามหานครสายเฉลิมรัชมงคล (รถไฟฟ้าใต้ดิน MRT) และในอนาคตจะเชื่อมต่อกับรถไฟฟ้าสายสีน้ำเงิน ช่วงบางซื่อ-ท่าพระ และรถไฟฟ้าสายสีม่วงช่วงเตาปูน-ราชบุรีบูรณะ จึงกล่าวได้ว่า การเกิดขึ้นของรถไฟฟ้าสายสีม่วง

ในบริเวณย่านชานเมืองนนทบุรีเป็นการ “ตอกย้ำ” รูปแบบวิถีชีวิตเมืองสมัยใหม่ โดยผู้คนที่อาศัยในบริเวณแนวรถไฟฟ้าจำเป็นต้องมีการเรียนรู้ที่จะปรับวิถีชีวิตให้สอดคล้องกับการใช้บริการรถไฟฟ้าให้ได้ วิถีชีวิตแบบเมืองในลักษณะดังกล่าว ครอบคลุมปรากฏการณ์และกิจกรรมที่หลากหลายในพื้นที่ซึ่งอยู่ในอาณาบริเวณใกล้เคียงกับรถไฟฟ้า อันได้แก่ การครอบครองอสังหาริมทรัพย์ในรูปแบบบ้านจัดสรร คอนโดมิเนียม ร้านค้า ตลอดจนการเข้าถึงรูปแบบความสะดวกสบายต่าง ๆ รวมทั้งการใช้ชีวิตทางสังคม (social life) อันเนื่องมาจากการเกิดขึ้นของศูนย์กลางทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคมวัฒนธรรมในพื้นที่ดังกล่าว ทั้งนี้ สถานีต่าง ๆ ของรถไฟฟ้าสายสีม่วง ได้อำนวยความสะดวกให้กับผู้ใช้บริการรถไฟฟ้าโดยการจัดสถานที่จอดรถไว้ให้ (park and ride) เป็นการตอบสนองความต้องการของผู้ใช้บริการที่มีรถยนต์ส่วนตัวแต่ต้องการใช้บริการรถไฟฟ้าเพื่อความสะดวกในการเดินทาง อันเป็นการลดปัญหาการจราจรติดขัดได้ทางหนึ่ง นอกจากนี้ ในอนาคตอันใกล้ โครงการรถไฟฟ้าสายสีม่วงยังมีแนวโน้มเชื่อมต่อกับระบบการคมนาคมขนส่งที่เชื่อมโยงกันทั้งระบบตามโครงการ “ล้อ ราง เรือ” ในรูปแบบ “one transport” ที่เป็นเส้นทางการคมนาคมเพื่อแก้ไขปัญหาจราจรติดขัดในกรุงเทพมหานครและปริมณฑลอย่างเต็มรูปแบบอีกด้วย

นอกจากนี้ บนเส้นทางถนนติวานนท์ปัจจุบัน มีการก่อสร้างเส้นทางรถไฟฟ้าสายสีชมพู โดยมีเส้นทางวิ่งจากถนนติวานนท์ ไปแจ้งวัฒนะ รามอินทรา และสิ้นสุดที่เมโทร รฟฟท.สายสีชมพูเป็นระบบไฟฟ้าที่เรียกว่าระบบฟีดเดอร์ (feeder) เชื่อมต่อกับรถไฟฟ้าหลายสาย เป็นรถไฟฟ้าแบบโมโนเรลหรือรางเดี่ยว รถไฟฟ้าสายสีชมพูเป็นจุดที่เชื่อมต่อรถไฟฟ้าหลายสาย ดังนั้นลักษณะการใช้งานจะไม่ได้เป็นการโดยสารไปในทางเดียวกันเหมือนกับรถที่เข้าเมือง แต่ในการใช้งานผู้โดยสารจะกระจายกันไปขึ้นรถไฟฟ้าสายสีต่าง ๆ ที่ติดกับสายสีชมพูโมโนเรลที่จะใช้กับสายสีชมพู มีความจุรองรับได้ประมาณ 1,000 คนต่อขบวน (6 ตู้) ซึ่งเพียงพอกับปริมาณผู้โดยสารที่คาดการณ์ไว้ และสามารถเพิ่มเป็น 8 ตู้ได้ในภายหลัง เทียบกับ Heavy Rail อย่าง สายสีม่วง และ สายสีน้ำเงิน ที่รถขนาด 3 ตู้ ก็จะสามารถได้ 1,000 คนต่อขบวนเช่นกัน

หลังจากที่ รถไฟฟ้าสายสีชมพูเปิดใช้ จะทำให้ผู้คนสามารถเดินทางเข้าสู่เมืองได้สะดวกยิ่งขึ้นด้วยการขึ้นรถไฟฟ้าสายสีชมพูไปต่อสายสีม่วงที่ “สถานีศูนย์ราชการนนทบุรี” ซึ่งอยู่บริเวณแยกแคราย และสามารถไป สายสีน้ำเงิน ที่สถานีเตาปูนได้ นอกจากนี้ในอนาคต (อันไกล) ถ้าหากแผนยังไม่เปลี่ยน ก็จะมี รถไฟฟ้าสายสีน้ำตาล มาเริ่มต้นที่ “สถานีศูนย์ราชการนนทบุรี” ด้วยเช่นเดียวกัน โดยสายนี้จะวิ่งไปทาง ถนนงามวงศ์วานผ่านมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ไปยังถนนเกษตร-นวมินทร์และย่านนวมินทร์สิ้นสุดสายที่แยกลำสาละ ซึ่งถ้าเส้นทางสายนี้สร้างเสร็จด้วยก็จะช่วยให้เดินทางไปเดอะมอลล์งามวงศ์วาน และมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ได้สะดวกขึ้น เป็นทางเลือกที่ดี และทำให้แยกแครายกลายเป็นอีกหนึ่งของสถานีเดินรถ (interchange) ขนาดใหญ่ของรถไฟฟ้าในย่านนี้ (<https://www.renderthailand.com/monorail-pink-line/>)

การเกิดขึ้นของรถไฟฟ้าทั้งสองสาย ได้แก่ สายสีม่วงและสีชมพู ทำให้การเปลี่ยนแปลงการใช้พื้นที่ที่ชานเมืองนนทบุรีเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว และเห็นภาพของวิถีเมืองที่ส่งผลต่อการดำเนินชีวิตของผู้คนในพื้นที่อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ รวมถึงเห็นศักยภาพการพัฒนาพื้นที่ชานเมืองที่ตอบรับกับวิถีชีวิตสมัยใหม่ในระบบทุนนิยมแบบเมืองอย่างเต็มรูปแบบในลักษณะต่อเนื่อง

วิถีเมืองใหม่กับสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนไป

การเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมเมืองที่เกิดขึ้นในพื้นที่ย่านชานเมืองนนทบุรี เป็นการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตผู้คนในบริบทใหม่ของเมือง จากเมืองเก่าที่เคยมีบริเวณทำน้ำ ที่ประกอบด้วยชุมชนเก่าแก่ ตลาด และศูนย์กลางสินค้าทางการเกษตรกลายมาเป็นเมืองรองที่ต้องปรับตัวตามกระแสการพัฒนา

จากแนวคิดเมืองที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ที่ระบุว่า ในทุกแผนและยุทธศาสตร์กล่าวถึงความสำคัญของการพัฒนาเมืองที่ยั่งยืนโดยอาจใช้คำที่ต่างกันได้แก่ เมืองยั่งยืน เมืองที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม และเมืองสีเขียวแต่ทั้งหมดหมายรวมถึงเมืองที่เอื้อต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม ในขณะที่มีการป้องกันผลกระทบ

ต่อสิ่งแวดล้อม และใช้พลังงานและทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ (สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, มปป.) อาจกล่าวได้ว่า พื้นที่ย่านชานเมืองนนทบุรีมีแนวโน้มที่จะพัฒนาตามแนวคิดนี้ได้ กล่าวคือ การที่พื้นที่ดังกล่าวมีภูมิหลัง (background) ที่แวดล้อมด้วยพื้นที่เกษตรกรรมหรือพื้นที่สีเขียว อีกทั้งยังเป็นพื้นที่เชิงสังคมที่มีประวัติศาสตร์การอพยพตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์และชุมชนเก่าที่หลากหลาย ดังได้ยกตัวอย่างแล้ว การดำรงอยู่ของทรัพยากรธรรมชาติรวมถึงลักษณะการใช้ที่ดินที่มีการผสมผสานระหว่างความเป็นเมืองกับความเป็นพื้นที่กึ่งชนบท (semi urban-rural space) จึงอาจเป็นลักษณะทางกายภาพที่เด่นชัดของพื้นที่ดังกล่าว และมีศักยภาพที่จะพัฒนาโดยอาศัยลักษณะเด่นนี้ท่ามกลางการปรับตัวของสิ่งแวดล้อมใหม่ที่เกิดขึ้นจากการเติบโตของเมืองทั้งนี้การพัฒนาพื้นที่ตามวัตถุประสงค์จะเป็นอย่างไรขึ้นกับความต้องการของผู้คนที่อยู่อย่างหลากหลาย ทั้งผู้ที่อาศัยอยู่เดิม ผู้ที่เข้ามาอยู่ใหม่ และผู้ที่วางนโยบายการพัฒนาพื้นที่ซึ่งมีอำนาจเหนือผู้คนกลุ่มอื่น ๆ

การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในพื้นที่ชานเมืองที่เห็นได้ชัดเจนคือการเกิดขึ้นของย่านการค้า และย่านที่อยู่อาศัยประเภทคอนโดมิเนียมและทาวนโฮมที่รองรับผู้คนจากทุกทิศทาง ผู้ที่สามารถเข้าถึงการใช้ที่ดินประเภทหลังนี้ส่วนใหญ่เป็นชนชั้นกลางที่อยู่ชานเมือง การคงอยู่และใช้ประโยชน์จากพื้นที่เกษตรกรรมและวัฒนธรรมที่ต้องปรับตัวของเกษตรกรที่ยังอาศัยในที่เดิม เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดจากผลกระทบของสิ่งแวดล้อมเมืองแบบใหม่ที่ทำให้ชุมชนดั้งเดิมซึ่งเป็นชุมชนเกษตรกรรม ชุมชนประวัติศาสตร์ ชุมชนเก่าและชุมชนชาติพันธุ์ จำเป็นต้องอาศัยจังหวะ เวลา และโอกาสในการขยายพื้นที่ทั้งในเชิงกายภาพและเชิงสังคมวัฒนธรรมเพื่อให้เกิดความต่อเนื่องและอยู่รอด (survive) ของอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมในรูปแบบใหม่ท่ามกลางบริบทที่เปลี่ยนไป

การขยายตัวของเมืองชานชานเมืองนนทบุรีส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงและการปรับตัวของชุมชนที่อยู่ในพื้นที่ที่มีความหลากหลายขึ้น การคงอยู่ของอัตลักษณ์

ชุมชนเก่าแก่ เช่น ในกรณีชุมชนชาติพันธุ์ และชุมชนเกษตรกรรมดั้งเดิมยังเป็นปรากฏการณ์ที่พบเห็นในพื้นที่ศึกษา ในขณะเดียวกัน การเกิดอัตลักษณ์ใหม่ในลักษณะชุมชนใหม่และพื้นที่สาธารณะที่เชื่อมโยงความเป็นเมืองแบบโลกาภิวัตน์ที่ยังคงความเป็นท้องถิ่น หรือปรากฏการณ์ “โลกเทศาภิวัตน์” (glocalisation) ที่ซึ่งความเป็นท้องถิ่นผสมผสานสัมพันธ์เข้ากับความเป็นสากลตามแรงขับเคลื่อนของกระบวนการโลกาภิวัตน์นั้นเป็นไปเพื่อการตอบสนองการพัฒนาตามกระแสทุนนิยม เช่น กระแสการท่องเที่ยวของคนเมือง ที่นิยมไปท่องเที่ยวชุมชน การท่องเที่ยวเชิงเกษตร วัด โบราณสถาน ตลอดจน การบริโภควัฒนธรรมพื้นบ้าน และอาหารชาติพันธุ์ รวมทั้งการบริโภควิถีชีวิตเรียบง่ายอันเป็นรสนิยมโดยหาอดีตของคนเมือง จึงเป็นการพัฒนาพื้นที่ทางกายภาพที่อาศัยความสะดวกสบายแบบเมืองและการปรับใช้พื้นที่ส่วนตัวเป็นพื้นที่สาธารณะเพื่อรองรับกิจกรรมตามรสนิยมของผู้บริโภค ดังจะเห็นได้จากการเกิดขึ้นของปรากฏการณ์ตลาดนัดตามชุมชนและย่านที่พักอาศัยแบบเมือง เช่นบริเวณที่ตั้งของย่านคอนโดมิเนียมที่เรียงรายบนถนนรัตนวิบูลย์ ตลาดอาหารพื้นบ้านและอาหารชาติพันธุ์ที่อาศัยพื้นที่ในห้างสรรพสินค้า ร้านกาแฟหลากหลายรูปแบบการใช้พื้นที่เพื่อรองรับวิถีชีวิตและความต้องการตลาดคนรสนิยมแบบเมืองดังกล่าวนี้ เป็นการผลิตและใช้พื้นที่สาธารณะร่วมกันของคนเมืองที่มีความหลากหลายแต่สามารถเข้าถึงได้สะดวกขึ้นจากการพัฒนาพื้นที่ทางกายภาพและปราศจากการกีดกันทางชนชั้น ในขณะที่พื้นที่ส่วนตัว เช่น การเข้าถึงรูปแบบชีวิตที่สะดวกสบาย ตามรสนิยมชนชั้นกลางที่ค่อนข้างสูง (upper middle class) อันได้แก่ การเป็นเจ้าของที่ดินหรืออสังหาริมทรัพย์ราคาสูงบนทำเลริมแม่น้ำเจ้าพระยา รวมถึงสวนเกษตรขนาดใหญ่ก็อาจเป็นการสร้างความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงทรัพยากรอันมีพลังและอำนาจของระบบทุนนิยมกำกับอยู่

ความส่งท้าย: ศักยภาพและแนวโน้มการพัฒนาเมืองย่านชานเมืองนนทบุรี

การพัฒนาพื้นที่ย่านชานเมืองนนทบุรี เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องโดยเฉพาะในช่วงสองถึงสามทศวรรษที่ผ่านมาเมื่อเมืองนนทบุรีมีการเติบโตอย่างรวดเร็วอันเป็นผลมาจากการขยายตัวทางเศรษฐกิจของประเทศ พื้นที่ย่านชานเมืองนนทบุรีจึงมี

การพัฒนาตามศักยภาพที่นักพัฒนา นักลงทุนได้คาดการณ์ว่าจะสามารถรองรับกิจกรรมที่ซับซ้อนตามความหลากหลายของผู้คนได้โดยมีการให้นิยามความสำคัญของพื้นที่ “สาธารณะ” ในส่วนที่เป็นการสร้างพื้นที่สำหรับคนเมืองที่มีทั้งการใช้พื้นที่ตามระดับฐานะ ชนชั้น และสถานะทางสังคม เช่น บ้านจัดสรร อาคารชุด ทาวน์โฮม คอนโดมิเนียม สวนสาธารณะ ห้างสรรพสินค้า และสถานบันเทิงต่าง ๆ ศักยภาพของการใช้พื้นที่เหล่านี้เป็นเสมือนการสร้างชุมชนย่อยบนพื้นฐานของความแตกต่างหลากหลายที่อาจเชื่อมโยงถึงกันด้วยการสร้างพื้นที่และความสนใจร่วมกัน เช่น การสร้างพื้นที่ออกกำลังกายในหมู่บ้านจัดสรร คอนโดมิเนียม หรือสวนสาธารณะบริเวณศาลากลางจังหวัด และสวนสาธารณะเพื่อการออกกำลังกายภายในสถานที่ราชการที่ย้ายออกมาจากกรุงเทพมหานครขึ้นในมากขึ้นด้วยเหตุผลของความแออัดด้านพื้นที่

พื้นที่ชานเมืองนนทบุรีจึงมีศักยภาพที่จะได้รับการพัฒนาควบคู่กับความยั่งยืนในมิติของการพัฒนาคนได้โดยอาศัยต้นทุนทางสังคมที่มีมาแต่เดิมจากการเป็นพื้นที่เกษตรกรรมในอดีตหรือพื้นที่สีเขียวโดยการปรับพื้นที่ให้สามารถรองรับกิจกรรมที่ได้รับการพัฒนาตามความสนใจโดยคำนึงถึงวิถีวัฒนธรรมของผู้คนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่อย่างหลากหลายได้ เช่น การพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ สิ่งแวดล้อม การใช้พื้นที่ทำแปลงผักและเกษตรอินทรีย์ การท่องเที่ยวเชิงศิลปวัฒนธรรมโดยมีที่พักอาศัยแบบโฮมสเตย์ การสร้างสวนหย่อม สวนสาธารณะในหมู่บ้านจัดสรร ตลอดจนเป็นแหล่งกิจกรรมสาธิตเกษตรต่าง ๆ ทั้งนี้โดยคำนึงถึงสภาพแวดล้อมที่เป็นพื้นที่สีเขียวของพื้นที่ชานเมืองที่มีพื้นที่มากกว่าในใจกลางเมือง พื้นที่ชานเมืองในกรณีศึกษานี้จึงยังคงมีหน้าที่ (function) และความสำคัญในแง่การจัดระเบียบสังคม โดยเป็นทั้งพื้นที่ส่วนตัวและพื้นที่สาธารณะ รวมทั้งเป็นแหล่งบ่มเพาะอัตลักษณ์ของผู้คนและชุมชนที่หลากหลายมากขึ้น ทั้งนี้เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีของผู้คน แม้ไม่อาจต้านทานกระแสการพัฒนาและเติบโตอย่างไม่หยุดยั้งของวิถีชีวิตแบบเมืองได้

การพัฒนาพื้นที่ย่านชานเมืองเมืองนนทบุรีอย่างยั่งยืนจำเป็นต้องศึกษา

ถึงวิถีชีวิตและความต้องการของผู้คนที่มีอยู่อย่างหลากหลาย อันได้แก่ ผู้คนที่อยู่มาแต่เดิมในชุมชนเก่า และผู้ที่ย้ายเข้ามาจากที่อื่นทั้งกรุงเทพมหานครและจังหวัดอื่น ๆ ทั่วทุกภูมิภาค โดยศึกษาชีวิตประจำวันของผู้คนเหล่านี้ว่าใช้ชีวิตอย่างไรบนความหลากหลายทางวัฒนธรรมอันมีวิถีชีวิตแบบเมืองเป็นเงื่อนไขสำคัญ เช่น การใช้เทคโนโลยี 4.0 ที่แทรกเข้าไปอยู่ในเกือบทุกมิติของการใช้ชีวิต ไม่ว่าจะเป็นการเข้าถึงบริการด้านสาธารณูปโภคตลอดจนการบริโภคความบันเทิงในรูปแบบต่าง ๆ อย่างไรก็ดี การพัฒนาเมืองนนทบุรีอย่างยั่งยืนอาจไม่ได้เริ่มจากการคิดเชิงนโยบายด้านผังเมืองเท่านั้น แต่กระบวนการพัฒนาเมืองอยู่ที่พลังขับเคลื่อนที่มาจากผู้คนกลุ่มต่าง ๆ ผู้เป็นเจ้าของเมือง มิติของการพัฒนาคนจึงรวมถึงพลังขับเคลื่อนดังกล่าวที่มีอยู่อย่างหลากหลายในพื้นที่ชานเมืองนนทบุรี ทั้งที่เป็นพื้นที่ของการรวมตัวที่แสดงถึงพลังทางสังคม เช่น การเดิน-วิ่งการกุศล การรวมกลุ่มในลักษณะจิตอาสาทำความดีในโอกาสต่าง ๆ การปั่นจักรยาน และการสร้างพื้นที่ทางสังคมในลักษณะที่หลากหลายตามความหมายที่เลอแพவர் เรียกว่า พื้นที่ทางสังคม (social space) ซึ่งเป็นผลผลิตทางสังคม (social product) อย่างไรก็ตาม พื้นที่ศึกษายังเป็นพื้นที่ของความขัดแย้งที่มีอยู่ระหว่างผู้คน (in between) และพื้นที่ซึ่งปรากฏอยู่ในความคิด เช่น การพัฒนาพื้นที่เพื่อสร้างทางวิ่งรถไฟฟ้า ส่งผลต่อปัญหาจราจรและการปิดตัวของร้านค้าที่อยู่มาแต่เดิมและจำเป็นต้องย้ายไปอยู่บริเวณนอกเมืองมากขึ้นเนื่องจากไม่สามารถเผชิญกับสถานะแวดล้อมใหม่ที่มีมลพิษทางอากาศมากขึ้นจากการก่อสร้างหรือการขายที่ดินทำการเกษตรของเกษตรกรเพื่อการพัฒนาเป็นบ้านจัดสรรและคอนโดมิเนียม ในแง่นี้ พื้นที่ของความขัดแย้งที่อยู่ในความคิดของผู้คน เป็นลักษณะของการถูกรอกรบงำด้วยทุนนิยม เนื่องจากเมืองเป็นพื้นที่ของระบบทุนนิยม การสร้างพื้นที่ของเมือง (urban space) จึงวางอยู่บนความคิดดังกล่าว แต่การครอบงำของพลังทุนนิยมอย่างเดียวอาจไม่เพียงพอต่อการขับเคลื่อนพัฒนาเมืองอย่างยั่งยืนได้ ควรคำนึงถึงการปะทะกันทางความคิดของผู้คนกลุ่มต่าง ๆ ที่จะสามารถลดความเหลื่อมล้ำและนำไปสู่การพัฒนาเมืองอย่างยั่งยืนได้ เช่น การสร้างทางให้รถเข็นคนพิการในทางเดินรถไฟฟ้าการส่งเสริมอาชีพให้แรงงานต่างด้าวและคนท้องถิ่นทำงานในพื้นที่มากขึ้นตลอดจนการเห็นคุณค่าความ

สำคัญของพื้นที่ชุมชนเก่าแม้ว่าจะมีการพัฒนาพื้นที่เชิงพาณิชย์แทรกตัวอยู่ในพื้นที่สีเขียว เป็นต้น

นอกจากนี้ การพัฒนาเมืองยังต้องคำนึงถึงสิทธิความเป็นพลเมือง (citizenship) ซึ่งเป็นประเด็นที่การศึกษาครั้งนี้อาจยังไม่ครอบคลุมถึง ทั้งนี้เพราะการพัฒนาเมืองไม่ควรสนใจแต่เพียงสิ่งที่เป็นทางกายภาพ แต่เมืองต้องสร้างพลเมือง (citizen) ซึ่งเป็นแนวคิดแบบตะวันตกแต่สามารถนำมาปรับใช้กับสถานการณ์ในประเทศไทยได้ (อนุก เหล่าธรรมทัศน์, 2558) ทั้งนี้การสร้างพลเมืองและสร้างสำนึกของพลเมืองเพื่อนำไปสู่การพัฒนาเมืองร่วมกันเป็นสิ่งที่น่าจะเป็นไปได้ หากแนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วมได้รับการส่งเสริมให้เกิดขึ้นในหลายกิจกรรมที่ประชาชนเป็นผู้ปฏิบัติในฐานะพลเมือง เช่น สำนักรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อม การจัดการที่อยู่อาศัยที่เป็นแหล่งชุมชน สำนึกของการเคารพและปฏิบัติต่อกันอย่างมีศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และความเท่าเทียมในพื้นที่สาธารณะ เป็นต้น

การปรับตัวของผู้คนในพื้นที่ชานเมืองนนทบุรีต่อการพัฒนาเมืองในกระแสของการเปลี่ยนแปลงอย่างรอบด้านจะนำไปสู่สำนักรับผิดชอบต่อเมืองอย่างไรนั้น เป็นประเด็นที่ทำนายสำหรับนักพัฒนาเมืองและผู้บริหารในเมืองนนทบุรีซึ่งเป็นเมืองขนาดกลางและเป็นเมืองเก่าแก่ที่ในอดีตเป็นเมืองที่มีเพียงเรือกสวนไร่่นาและพื้นที่ทำการเกษตร เป็นชานเมืองที่ใช้เวลาเดินทางนับชั่วโมงไปยังใจกลางของกรุงเทพมหานคร หากแต่ในปัจจุบันมีความสำคัญมากขึ้นในฐานะเมืองปริมณฑลของกรุงเทพมหานคร ที่มีผู้คนเข้ามาอยู่อาศัยมากขึ้นอย่างต่อเนื่องอันเป็นผลจากความหนาแน่นของพื้นที่ใจกลางกรุงเทพมหานคร จนต้องขยายเมืองออกไปยังพื้นที่ซึ่งเดิมเป็นพื้นที่เกษตรกรรมมากขึ้นอย่างไม่สิ้นสุด เมืองนนทบุรีจึงเป็น “สวรรค์ทางเลือก” ของนักลงทุนที่เล็งการณ์ไกลรวมถึงวิถีชีวิตที่เป็นรูปแบบชีวิตในเมืองสมัยใหม่กำลังเกิดขึ้นในพื้นที่ดังกล่าวมากขึ้นทุกที ในขณะที่วัฒนธรรมท้องถิ่นก็กำลังถูกปรับเพื่อรับใช้การท่องเที่ยวและกระแสบริโภคนิยม ปรากฏการณ์เหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่าในยุคของการเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ทุนนิยมโลกาภิวัตน์ของประเทศไทย ความเป็นเมืองจึงต้องการพัฒนาศักยภาพเชิงพื้นที่ซึ่งเน้นความเป็นเหตุเป็นผล

ตอบสนองการไหลเวียนและเชื่อมต่อกระแสโลก (global flow and connection) ในแง่การเป็นพื้นที่ที่เข้ามาหาถิ่นและพื้นที่ที่อยู่อาศัยปะปนกันไป โดยที่ผู้คนมีความเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กันและปราศจากพรมแดนทางศาสนา ชนชั้น เพศสภาวะ และชาติพันธุ์ อันอาจนำไปสู่การผลิตพื้นที่สาธารณะที่สนับสนุน ส่งเสริมความเป็นสังคมประชาธิปไตยให้มากขึ้น

การปรับตัวของผู้คนในเมืองต่อวิถีชีวิตแบบเมืองสมัยใหม่เป็นเรื่องที่อ่อนไหวและชวนให้ติดตามต่อไปว่าทิศทางของการพัฒนาเมืองโดยอาศัยศักยภาพและลักษณะเด่นของความเป็นขานเมืองตลอดจนการให้ความสำคัญกับอัตลักษณ์ของผู้คนกลุ่มต่างๆและการปะทะประสานกันทางวัฒนธรรมที่หลากหลายเพื่อสร้างสำนึกพลเมืองและนำไปสู่ “การอยู่ร่วมกัน” อันจะนำไปสู่ “สำนึก” รับผิดชอบต่อเมืองและสร้างความยั่งยืนตลอดจนการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้คนในเมือง จะเกิดขึ้นได้อย่างไรต่อไป ทั้งนี้ โดยเชื่อมโยงกับแนวคิดเมืองเป็นพื้นที่สาธารณะที่มีความสำคัญ เป็นที่ซึ่งมีผู้คนจากหลายแหล่งมาอาศัยอยู่ปะปนคละเคล้ากัน การคงไว้ซึ่งหน้าที่ดังกล่าวของเมือง ผู้คนที่หลายหลากเหล่านี้จะต้องสามารถอาศัยอยู่ในเมืองและต่อสู้ดิ้นรนในการที่ชีวิตและพื้นที่เมืองจะถูกทำให้เป็นรูปเป็นร่างขึ้นอย่างไรได้บ้าง การต่อสู้นี้จะได้สรรค์สร้างเมืองในแบบที่คล้ายกับผลงานศิลปะและนำไปสู่นวัตกรรมของวิถีการดำรงชีวิตใหม่ๆ ซึ่งในแง่ความเป็นจริง ผลผลิตส่วนใหญ่ของเมืองได้รับการจัดการและเป็นไปเพื่อชนชั้นนำ เลอแพพัวร์ จึงเน้นที่สิทธิที่เหมาะสมของผู้คนที่มิต่อเมืองในการที่จะอาศัยอยู่และออกแบบสิ่งแวดล้อมเมืองที่เราอยู่นี้อย่างสร้างสรรค์ (Jaffe and De Konning, 2016)

เชิงอรรถ

- 1 เนื้อหาบางส่วนของบริษัทความนี้มาจากรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์เรื่อง “วัฒนธรรมเมืองในพื้นที่ชายขอบของกรุงเทพมหานครและปริมณฑล” ได้รับทุนสนับสนุนโดย สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.) และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ประจำปี 2559 ความเห็นในรายงานผลการวิจัยเป็นของผู้วิจัย สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.) และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป
- 2 วิธีการศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณาเมืองแบบมหภาค (Urban Macro-Ethnography) เป็นวิธีการที่นำมาใช้ในการศึกษาเมืองเพื่ออธิบายเมืองในลักษณะภาพรวมทั้งหมดผ่านการผสมผสานวิธีการชาติพันธุ์วรรณา การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์และเทคนิคการสำรวจ การศึกษาในแนวทางดังกล่าวมักจะเน้นโครงสร้างทางสังคมมากกว่าเน้นแบบแผนพฤติกรรมของผู้คนหรือเน้นโครงสร้างที่รับรู้ร่วมกันในหมู่ผู้ที่อาศัยอยู่ในเมือง การศึกษาวิจัยด้วยวิธีนี้จึงคล้ายคลึงกับการศึกษาวิจัยทางสังคมวิทยาหรือมานุษยวิทยา สังคมมากกว่าที่จะถูกคาดหวังว่าเป็นงานของนักมานุษยวิทยาวัฒนธรรม (Basham, 1978) โดยผู้เขียนได้ประยุกต์วิธีการดังกล่าวเพื่อศึกษาข้อมูลระดับกว้างให้เห็นภาพของโครงสร้างทางกายภาพและทางสังคมที่เกิดจากการขยายตัวของเมืองกรุงเทพมหานครออกไปยังชานเมืองนนทบุรีก่อนจะทำการสำรวจพื้นที่ซึ่งแบ่งเป็นพื้นที่ระดับกว้างและพื้นที่ระดับชุมชน และอาศัยแนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์เพื่อเชื่อมโยงให้ได้ภาพรวมของการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ดังกล่าว
- 3 ผู้เขียนใช้วิธีการ การสังเกตแบบมีและไม่มีส่วนร่วม (Participant and non-Participant Observation) ในกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การสังเกตแบบมีส่วนร่วมในร้านอาหาร ร้านกาแฟที่หลากหลายรูปแบบ การสังเกต ติดต่อ พบปะผู้คนในหน่วยงาน ห้างร้านที่เป็นสถานที่สาธารณะที่บุคคลทั่วไป สามารถเข้าถึงได้ รวมถึงการโดยสารรถไฟฟ้า ตลอดจนเข้าสังเกตการณ์ในชุมชนต่าง ๆ ก่อนจะนำข้อมูลมาเรียบเรียง การใช้เทคนิคทั้งสองนี้เนื่องจากการที่นักวิจัยได้สัมผัสกับข้อมูลในสนามและมีประสบการณ์แบบ “คนใน” สามารถเติมเต็มให้งานวิจัยสมบูรณ์ขึ้นกว่าการที่ได้สัมผัสข้อมูลด้วยตัวเองและใช้ข้อมูลจากเอกสารชั้นรองประกอบ
- 4 ผู้เขียนเลือกใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (in-depth interview) และการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ (informal interview) ในสถานการณ์ต่าง ๆ โดยอาศัยหลักการว่า

หากอยู่ในสถานการณ์ที่มีผู้คนจำนวนมากหรือในชุมชนใหญ่ที่ผู้คนเร่งรีบ วุ่นวายกับกิจกรรมเฉพาะหน้า การสัมภาษณ์แบบเจาะลึกอาจทำได้ไม่สะดวก แต่หากเป็นชุมชนเล็ก ผู้คนมีเวลาพักผ่อนและเป็นมิตร ผู้เขียนจะอาศัยจังหวะที่ทำกิจกรรมแบบมีส่วนร่วม นั้น ๆ เพื่อสัมภาษณ์เชิงลึกและอย่างไม่เป็นทางการ โดย ผู้ให้ข้อมูลหลักส่วนใหญ่เป็นชาวชุมชน ทั้งที่เป็นผู้สูงอายุ เช่น ชาวชุมชนที่เปิดบ้านเป็นร้านขายของชำ ร้านอาหาร และสินค้าอุปโภคบริโภคทั่วไป เป็นต้น

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- ชวิตรา ตันติมาลา. 2560. “พื้นที่สาธารณะและการผลิตพื้นที่: ความหมายใหม่ของความสัมพันธ์ทางสังคม,” *วารสารบรรณศาสตร์ มศว.* 10(1): 92-103.
- ดารณี ถวิลพิพัฒน์กุล. 2549. *กระบวนการเป็นเมืองกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม.* กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นราธร สายลิ่ง. 2560. “ธรรมชาติมนุษย์กับมุมมองเชิงพื้นที่,” *Veridian E-Journal, Silpakorn University* 10(1): 635-646.
- ภควุฒิ ทวียศ. 2553. “วิถีชีวิตชุมชนตลาดทำนายนนทบุรี พ.ศ.2471-2526,” *วารสารอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร* 32(2): 42-70.
- ภาสกร สุทธิพงศ์. 2535. *การศึกษาเพื่อหารูปแบบที่เหมาะสมในการพัฒนาและอนุรักษ์พื้นที่เกษตรกรรมชนเมือง.* วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สถาปัตยกรรมศาสตร์ (การวางผังเมือง) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- มัสยิดท่าอิฐ สุเหร่าท่าอิฐ. สืบค้นจาก <http://www.masjidinfo.com/mosque/info/1390286475> (9 เมษายน 2561)
- รวมสุข สุขมาก. 2537. *รูปแบบการขยายตัวของชุมชนเมืองไทยในเขตเทศบาลเมืองนนทบุรี.* วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิตอักษรศาสตร์ (ภูมิศาสตร์) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วัดบรมราชากาญจนาภิเษกอนุสรณ์ (เล่งเน่ยยี่2). สืบค้นจาก <https://www.touronthai.com/article/1832> (9 เมษายน 2561)
- วิกิตำรา. *ความรู้เรื่องประชากรและชุมชนเมือง/ชนเมือง.* (ออนไลน์). สืบค้นจาก <https://th.wikibooks.org/wiki> (4 มีนาคม 2562)
- ศุภชัย ชัยจันทร์ และณรงพน ไส่ประกอบทรัพย์. 2559. “แนวคิดสาธารณะของพื้นที่สาธารณะในเมือง,” *วารสารวิชาการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.* 71-83.
- สิทธิพงษ์ ดิลกณัช. 2538. “ใครจะครองเมืองกรุงเทพมหานครในปีศวรรษ 2540?” *วารสารธรรมศาสตร์* 21(3): 6-38.

- โสวัตร ธิ กลาง. 2561. รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ เรื่อง “วัฒนธรรมเมืองในพื้นที่ชายขอบของกรุงเทพมหานครและปริมณฑล”. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
- สำราญ จุช่วย. 2555. รายงานวิจัยเรื่อง “วิถีชีวิตคนในชุมชนริมคลองบางกอกน้อยตอนบน จังหวัดนนทบุรี ที่สอดคล้องกับแนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง”. วิทยาลัยราชพฤกษ์.
- สาลินี ศุภรัตน์เมธี และ สินีนาถ ศุภรัตน์เมธี. 2555. “การขยายตัวของชุมชนบริเวณชานเมืองกับความยั่งยืนทางสังคม” หน้าจั่ว: ว่าด้วยสถาปัตยกรรม การออกแบบและสภาพแวดล้อม,” วารสารวิชาการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร 26: 33-48.
- สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. แนวทางการจัดการพื้นที่สีเขียวสำหรับชุมชนเมืองในประเทศไทย. สืบค้นจาก <http://www.onep.go.th/wp-content/uploads/handbook-green.pdf> (19 ตุลาคม 2561)
- อรสา เงินฉาย. 2550. การศึกษาสภาพวัฒนธรรมของชุมชนชาวมอญ เกาะเกร็ดอำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี ปริญญานิพนธ์ วท. ม. (ภูมิศาสตร์). กรุงเทพฯ:บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. 2559. *ทุนทางสังคมกับการพัฒนาเมือง*. นนทบุรี: มูลนิธิสถาบันสร้างสรรค์ปัญญาสาธารณะ.
- อเนก เหล่าธรรมทัศน์. 2558. *เมือง ย้อนคิด มุ่งสู่อนาคต*. นนทบุรี: มูลนิธิสถาบันสร้างสรรค์ปัญญาสาธารณะ.

ภาษาอังกฤษ

- Arendt, H. 1998. *The Human Condition*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Basham, Richard. 1978. *Urban Anthropology: the cross-cultural study of complex societies*. California: Mayfield Publishing Company.
- Brill, M. 1989. “Transformation, Nostalgia, and Illusion in Public Life and Public Place.” In Altman, I. and Zube, E. (eds.), *Public Places and*

Spaces, pp. 7-29. New York and London: Plenum Press.

Dijkstra, L. 2000. "Public Space: A Comparative Discussion of the Criteria for Public Space." In Ray Hutchison (ed.), *Construction of Urban Space: Research in Urban Sociology*, pp. 1-22. Stamford, Connecticut: JAI Press.

Habermas, Jurgen. 1992. *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society*. Cambridge: Polity Press.

Jaffe, Rivkeand Anouk de Koning. 2016. *Introducing Urban Anthropology*. London: Routledge.

Lefebvre, Henri. 2014. *The Urban Revolution*. Minnesota: University of Minnesota Press.

Lefebvre, Henri. 1991. *The Production of Space*. Translated by Donald Nicholson-Smith. Massachusetts: Blackwell Publishers.

Render Thailand. มาทำความรู้จักกับรถไฟฟ้าสายสีชมพูกัน!! สืบค้นจาก [HTTPS://WWW.RENDERTHAILAND.COM/MONORAIL-PINK-LINE/](https://www.renderthailand.com/monorail-pink-line/). (10 ธันวาคม 2561)

Steil, L., Salingaros, N.A. and M.W.Mehaffy. 2007. "Growing Sustainable Suburbs: An Incremental Strategy for Reconstructing Sprawl." In T.Hass, *New Urbanism and Beyond: Contemporary and Future Trends in Urban Design*. New York: Rizzoli Publishers.

Wirth Louis.1938. "Urbanism as a Way of Life," *The American Journal of Sociology* 44(1): 1-24.

